DEM. ABELEANU
Fost Revizor şcolar al judeţelor Vlaşca şi Durostor

Neamul Aromânesc din Macedonia

BUCUREŞTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE C. SFETEA
62—64, CALEA MOŞILOR. 62—64
1916

PREŢUL LEI 1.50.

DEM. ABELEANU
Fost Revizor şcolar al judeţelor Vlaşca şi Durostor

Neamul Aromânesc din Macedonia

— Cu o hartă a Macedoniei —

BUCUREŞTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE C. SFETEA
62—64, CALEA MOŞILOR, 62-64
1916

Domnului

Ion C. Grădişteanu

Preşedintele Societăţii de Cultură Macedo-Română

Dedic această modestă lucrare, în semn de recunoştinţă pentru zelul necurmat, ce depune întru apărarea Românilor subjugaţi.

DEM. ABELEANU

PREFAȚĂ

Mai toate războaiele au avut un pretext aparent și un motiv ascuns.

Războaiele din peninsula balcanică, au avut ca pretext liberarea popoarelor creștine, iar nu subjugarea lor.

Astăzi, când cunoaștem tendințele de întindere teritorială ale popoarelor balcanice, și din care se vede clar că există o contrazicere flagrantă între motivele de declarare a războiului și tendințele ascunse, cari constituesc adevărata cauză a războiului; și fiindcă în urma nenorocitului războiu actual, așezări noi se vor stabilì, și rectificări noi se vor face, va trebuì să se ia în desbatere și soarta Aromânilor din Macedonia.

Prin tractatul dela București, n'a fost propriu zis — fixată și garantată soarta — Aromânilor; ci, tot ce s'a putut dobândì pentru ei, au fost numai niște simple promisiuni, pentru un tratament mai omenesc, decât cel de sub trecuta administrațiune turcească, a acestei părți a neamului nostru, împărțită ea însăși acum, între regatele balcanice în noua lor formațiune.

Dar acum, când și această chestiune, ca și toate celelalte, cari în complexul lor, formează marea „Chestiune a Orientului", se pune din nou în discuțiune, astăzi cu armele — mâine la masa verde — România trebuie să

fie vigilentă şi să repare greşala dela 1913, când a semnat sentinţa de moarte a Aromânilor, cedându-i ca pe o marfă de schimb popoarelor balcanice, bazându-se numai pe simple promisiuni, pentru un traiu mai bun.

In numele Aromânilor, ameninţaţi în desvoltarea lor etnică, România trebuie să vorbească şi să păşească astăzi cu toată energia.

Ea trebuie să vorbească sus şi tare Europei apusene, care şi-a asumat de mult dreptul de a apărà neamurile apăsate, deci şi pe Armâni.

Ea trebuie să vorbească şi asupritorilor de azi din Balcani, cari şi-au uitat vitregia zilei de ieri; iar când glasul său nu poate linişti turburarea, atunci Statul român îşi poate arată şi ascuţişul sabiei sale, căci România, nu este numai un Stat de ordine şi de pace la gurele Dunării, ci ea este totdeodată santinela trează şi vitează a Latinităţii şi a umanităţii în Orient contra barbariei balcanicilor de alt neam.

Autorul.

NEAMUL AROMÂNESC

Importanţa lui.

Intre Balcani şi ultimile ramificaţiuni ale Pindului, şi dela porţile Constantinopolului până la marea Adriatică, trăeşte în nişte „cuiburi de vulturi", pe munţi, o populaţiune aromână de 800 mii suflete, cari timp de atâtea secole, a izbutit să-şi păstreze, ferit de orice amestec, caracterul comun cu al românilor din Dacia Traiană.

Noi îi numim *Români Macedoneni*, dela provincia Macedonia, locuită de ei.

Românii însă de acolo, se numesc pe sine astfel : Grupul Fârşeliot şi cei din Albania, se numesc *Români*; iar ceilalţi din Macedonia, Epir, şi Tesalia se numesc *Aromâni* sau *Armâni*, şi iată pentru ce : Românul macedonean pune în general vocala *a*, înaintea cuvintelor, cari încep cu consoana *r*, spre a le îndulcì.

Astfel, din cuvintele : *roşu, rău, râu, latră, răbdare*, ei zic : *a*roşu, *a*rău, *a*râu, *a*latră, *a*răbdare. Tot asemenea din : *Român*, au format *Aromân* şi prin eliderea vocalei *o*, face *Armân*. Deci : *Român*=*Aromân*=*Armân*.

Celelalte naţiuni dau diferite numiri Românilor Macedoneni. Turcii îi numesc *Vlah* sau *Olah*, Alba-

nezii îi numesc *Vălà*, adică: *„frate”*, Grecii le zic: *Vlahi* şi în batjocură: *Cuţovlahi*, după cum şi noi îi numim pe Greci *Caţaoni* [1]).

Când Slavii au venit în Peninsula Balcanică, au găsit pe *Vlah*, care şi atunci reprezentà stratul cult al Peninsulei. De aceea, în semn de admiraţie, l-a numit *Sin-Ţar*, adică: fiu de împărat, fiul Romei.

Istoricii ne spun că o singură masă unită şi uniformă s'ar fi întins dela Carpaţi până la ultimele ramificaţiuni ale Pindului, şi dela Marea Neagră până la Adriatica, dacă puhoiul Slavilor, nu s'ar fi interpus, tăind în două poporul românesc.

Acestei despărţiri se datoresc deosebirele ce există astăzi în graiul românilor de dincoace şi al celor de dincolo de Dunăre, Aromânii sunt pentru românii din regat, o clientelă firească în Peninsula Balcanică. Şi nu este lucru de nimic a aveà cineva o clientelă peste graniţele ţării sale. Căci să ai şi aiurea o populaţiune românească, care să cugete, să simtă ca tine şi să trăiască din viaţa ta sufletească, aceasta este de un folos nepreţuit.

Importanţa Aromânilor pentru românii din regat nu este numai culturală, ci şi politică. Culturală nu mai încape vorbă. Suntem prea puţini noi Românii pe suprafaţa pământului, ca să putem pierde voieşi dela cultura românească, măcar o jumătate milion de români.

Importanţa politică este şi mai mare. Graţie existenţei Aromânilor, se transformă pentru noi în datorie, ceeace de altfel ar fi numai în drept.

Importanţa relativă a neamurilor nu se statorniceşte numai prin număr. Chiar acolo, unde Aromânii

---

1) Dem. Abeleanu, Geografia Turciei Europene din 1905.

sunt în minoritate, nu încape îndoială, că ei formează pătura diriguitoare, că ei înfăţişează averea, că al lor este comerţul şi industria, că ale lor sunt oraşele.

Dacă este adevărat că conştiinţa lor limpede despre

† Mitropolitul Andrei Baron de Şaguna.

naţionalitatea lor românească, este de dată recentă; nu este mai puţin adevărat că niciodată nu s'a rupt comunicaţia între ei şi noi.

Românii au primit totdeauna o imigraţie aromână,

că în mare parte burghezia din ţara românească a fost şi este alcătuită din ei, şi că elementul aromân a jucat un rol mult mai mare în dospirea societăţii române moderne, decât credeam noi acum 30—40 de ani, când îi confundam cu Grecii.

Din aceşti imigranţi au ieşit şi căpitenii de ale neamului român, şi nu numai în regat, dar lucru curios, care dovedeşte unitatea noastră naţională — şi peste Carpaţi, precum Mitropolitul *Andrei Baron de Şaguna*— omul, care a dat Românilor ardeleni frumoasa lor organizare bisericească, care a servit şi serveşte drept o autonomie românească, erà Armân din Macedonia.

Tot armânesc este neamul Mocionilor, al acelor cari au închinat atât pentru ajutorarea culturei româneşti, încât unul din istoricii noştri, într'o lucrare pe care le-o dedicà, pe când erà încă în Banat, îi numià „*Mecenaţii Românismului*".

Neamul Armân atât de important din punctul de vedere cultural, politic, economic şi ostăşesc, a fost sacrificat chiar de fraţii săi, prin tractatul de pace încheiat la Bucureşti în 1913. Românii, în loc să prevadă o Macedonie autonomă, după sistemul Cantoanelor Elveţiene, căci numai aceasta erà garanţia popoarelor subjugate, spre a se puteà desvoltà în linişte şi să-şi păstreze intact individualitatea lor etnică; au sfâşiat-o, împărţind pe Armâni ca o pradă, Grecilor, Sârbilor şi Bulgarilor.

Ce dureros pentru noi Armânii, văzând că în loc de libertate, ni se schimbà jugul turcesc, sub care ne bucuram de multe privilegii, prin jugul nesuferit al Grecilor, Sârbilor şi Bulgarilor.

Suntem, dar, în dreptul nostru să protestăm cu ultima energie în contra acelei politici, care ne-a tratat ca pe o marfă de schimb sau compensaţii teritoriale.

Origina şi naşterea Aromânilor.

După ocuparea Albaniei şi a Epirului de către pretorele Aniciu, şi a Macedoniei de către consulul Paul Emiliu la 168 a. Cr., au fost aşezate în aceste părţi colonii romane, mai cu seamă în Epir, Etolia şi Acarnania, unde toate oraşele au fost dărâmate şi din care un mare număr de familii au fost transportate în Italia, din ordinul Senatului roman.

Războaiele ce trebuiau să poarte Romanii, pentru a supune pe Macedoneni, Epiriaţi, Etolieni şi Acarnanieni, au determinat Senatul roman să colonizeze cu o populaţiune latină trecătorile periculoase ale muntelui Pind.

Organizaţi milităreşte de Roma, ei duceau la munte o viaţă militară, după cum se vede aceasta cu puţin mai în urmă, la 1790 şi 1821, când sub numele latin de „Armatoli" (oameni armaţi), purtau războaie pe uscat pentru independenţa lor. Romanii, odată stăpâni pe aceste trecători, puteau să ţină sub stăpânirea lor Macedonia şi Epirul.

Roma a colonizat tot şirul munţilor Pind, cu o populaţiune adusă din Italia, populaţie care trebuià să fie în mare parte ocupată cu păstoria, pentru a puteà să se acomodeze cu felul terenului ce le-a fost dat să păzească.

Aceasta este atât de adevărat, că însuşi Titu Liviu şi tradiţia populară spun că Pompeiu, cu o sută de ani în urmă, a recrutat o legiune întreagă dintre veteranii ce fuseseră stabiliţi în Macedonia.

Poporul roman din Macedonia şi Epir a devenit mai numeros prin curentul imigraţiunii către aceste părţi, după moartea lui Cesar, prin stabilirea numeroşilor funcţionari.

Dar, ceeace a făcut ca acest popor să se mărească mult, au fost două evenimente de cea mai mare importanţă istorică.

Se ştie că în faţa năvălirei popoarelor barbare în Dacia, împăratul roman Aurelian, neputând rezistà, mutà în anul 271 d. Cr. pe malul drept al Dunării legiunile romane împreună cu numeroase colonii stabilite mai înainte, în Dacia, de către Traian.

In Mesia, unde elementul roman erà dejà numeros, s'a găsit împins spre sud, de romanii cei noi veniţi din Dacia.

Patru secole în urmă, cu venirea Slavilor în această parte, în secolul VII, o parte din populaţia romană, împinsă de către noi năvălitori, se duse de se stabili spre sud, la muntele Hemul (Balcani), pe când cealaltă parte, mai cu seamă cea care ocupă Serbia actuală, se îndreptă spre sud şi se întinse asupra Macedoniei, Epirului, Albaniei, Tesaliei şi Greciei, unde se amestecă cu coloniile romane din catena Pindului.

Din amestecul acestor două elemente de origină latină, *s'a născut poporul Aromân din Macedonia.*

Armânii, stabiliţi în Balcani şi unindu-se cu Bulgarii, fură groaza împăraţilor Bizantini. Aceasta s'a întâmplat sub domnia Asanilor, cari au scris o pagină glorioasă în istoria Peninsulei Balcanice. Impăratul Isac Anghel, voind să pună un bir asupra numeroaselor turme de oi ale Aromânilor, cari au fost singurii posesori, aceştia refuzară a plătì şi conduşi de două căpetenii ale lor, anume: fraţii Petru şi Asan, cari au dat semnalul răscoalei, atraseră în cursă armatele bizantine în trecătorile Balcanilor, năvăliră în Tracia şi Macedonia şi se făcură stăpâni pe tot teritoriul dintre Dunăre şi Pind şi formară regatul Româno-

Bulgar sub dinastia Asanilor, care fu spaima Bizantinilor.

După asasinatul succesiv al acestor doi fraţi : Petru şi Asan, urmă Ioaniţiu, care purtă gloria armelor aşà de mult şi bine încât Papa Inocenţiu III, îi adresă o scrisoare foarte curtenitoare, spunându-i că este de origină romană.

După ce repurtă asupra Latinilor o victorie strălucită la Adrianopol, unde căzù captiv însuşi Balduin de Flandra, căpătă un renume strălucit. El murì asasinat la sediul oraşului Salonic. Sub urmaşii săi, imperiul Româno-Bulgar merge spre decădere.

Elementul aromân din Balcani, cu Ioaniţiu, încetează dinastia naţională şi el emigrează în parte spre sud şi desnaţionalizarea sa, se accentuiază din ce în ce sub influenţa slavă.

Aromânii din Pind.

Catena Pindului, colonizată de Romani, fu invadată în secolul VII de o nouă populaţiune romană, care fugind înaintea puhoiului slav, se întinse în Macedonia, Albania, Epir, Tesalia şi Grecia. Restul coloniilor romane, cari au rămas în aceste părţi, s'a amestecat cu noua populaţiune, având aceeaşi origină şi aceeaşi limbă.

Din amestecul acestor două elemente de origină latină s'a născut poporul român din Macedonia. Cronicarul bizantin *Chalcocondylas* zice : „*Munţii Pindului sunt locuiţi de Vlahi, cari vorbesc aceeaşi limbă ca şi Dacii, ce locuesc pe malurile Danubiului. Ei se numesc între sine : Vlahi". Acelaş cronicar spune că Vlahii locuesc Tesalia, Pindul, Laconia, muntele Taigel şi Tenar.*

Cronicarii : *Nicetas, Choniates, Pachymere, Kekaumenos*, etnografii străini ca : *Leake, Pouqueville, Kanitz, Thunmann, Lejean* şi alţii, precum sunt şi autori greci chiar cari scriau la o epocă când conştiinţa naţională, nu dase semne de viaţă la Aromânii din fostul imperiu turcesc, sunt toţi în unanimitate a re-

Aromâni din Samarina (Pind).

cunoaşte această comunitate de origină şi limbă între aceste două trunchiuri ale rasei romane, despărţite între ele prin atâta distanţă, în care trăesc popoare slave, cari n'au nici o legătură de rassă şi de limbă cu naţiunea română.

A. Rangabe, cel mai eminent om de stat şi erudit

al Greciei moderne, ex-ministru al Afacerilor străine, Trimis Extraordinar şi Ministru Plenipotenţiar la Paris şi Berlin, scrià la 1856 în Revista „Pandora" din Atena, următoarele relativ la Valahi (Aromâni) :

„Când zice cineva azi la Atena **Armân** *sau* **Vlah**, *se înţeleg acei meteori cari apar din timp în timp la nordul Greciei şi aruncă asupra frumoasei noastre ţări ploaia darnică a câmpurilor Danubiene, şi noi uităm că între noi în Atica chiar şi în alte ţinuturi greceşti sunt atâţia Aromâni cari constituesc o mare parte din locuitorii acestor ţinuturi şi merită din multe puncte de vedere atenţiunea noastră.*

„Aromânii din Grecia, Macedonia, Epir şi Tesalia sunt colonii venite din România. Aceasta se vede nu numai dela numirea lor comună şi dela limba lor, dar mai ales dela numele lor de **Megalo-Vlahi** (Marii Vlahi), *nume dat Aromânilor din Pind".*

„Comparând figura, statura şi caracterul lor, se vede că ei sunt de origină latină. Aromânii cari locuesc azi Grecia, Tesalia, Epirul şi Macedonia sunt mai mult de 600.000."

E. M. Cousinery, ex-consul al Franciei la Salonic la 1831, spune în cartea sa : *„Călătorii în Macedonia"*, că *Vlahii sunt foarte numeroşi în Macedonia şi mai numeroşi în Pind. Ei vorbesc o limbă latină, şi când cineva îi întreabă ce sunt? Ei răspund cu sfială: Armâni.*

William Martin Leake, un scriitor englez (1814) zice : *Vlahii ocupă centrul Macedoniei, Tesaliei, şi aproape tot Pindul, formând trei grupe principale.*

Englezul *Henry Holland*, vorbind despre diferitele neamuri cari au locuit Epirul, zice în 1811 :

„Chiar din sec. X, avem motive să credem că aproape toată Grecia, erà ocupată de felurite triburi de obârşie

slavă, cari au contribuit la schimbarea numirilor și la stricarea limbei. Printre aceste triburi se găsià și un popor foarte curios, care există și astăzi într'un număr considerabil, păstrându-și toate particularitățile de limbă și toate obiceiurile, între coastele muntoase ale Epirului și ale Macedoniei. Aceștia sunt **Vlahii**, *al căror dialect, conținând un mare amestec de cuvinte latinești, ne îndeamnă să referim origina lor, coloniilor romane așezate în Dacia și Mesia de către Traian și succesorii săi."*

„Vlahii erau așà de războinici că adeseori amenințau chiar Imperiul, însă urmașii lor de astăzi sunt de o rassă pacinică, nevătămătoare și dată mai mult păstoritului."

Pouqueville, celebrul Consul al Franciei la Ianina, în timpul lui Ali-Pașa, a cărui imparțialitate nu este pusă la îndoială de nimeni, scrie următoarele :

„Marii Vlahi, cari locuesc în zilele noastre înălțimile muntelui Pind, precum și acelea ale cantonului Malacași și Aspropotam, se pretind că sunt descendenții armatei lui Pompeiu, care s'a refugiat în munții Tesaliei, după bătălia dela Farsala".

„Alții dintre ei, cred că sunt o colonie ieșită dela Abruzzi, și că Armânii dela Aspropotam se numesc Bruzzi-Vlahi."

„In fine, aceeaș opinie este comună la Vlahii Perrhebieni, cari locuesc Mețova (Minciu), o parte din cantonul Zagori, Livadia, Atica și cari se găsesc până în Morea."

„Pentru triburile Vlahe, vecine cu Parnasul și Cefisul din Focida, ele pretind că au o origină comună cu Marii-Vlahi, și toți în general se numesc cu mândrie : **Aromâni** *sau* **Armâni**."

„Nu știu precis la ce epocă s'au stabilit Vlahii în

Pind, *nici pentru ce Grecii îi numesc Marii-Vlahi (Megalo-Vlahites).*"

Cu toate acestea, prima parte a acestei probleme se rezolvă dacă admitem ca probă versiunile lor populare: că aceasta datează din cea mai înaltă antichitate.

Vorbind de Haliki, antica Haliki, situată în vârfurile cele mai înalte ale Pindului, acelaş autor scrie:

„*Haliki sau Halki se compune din 300 familii de Armâni, foarte săraci, dar foarte ospitalieri. Cu toţi Aspropotamiţii, ei se pretind de origină romană, şi se numesc Bruzzi-Vlahi.*

„*M'au asigurat că moşii lor purtau încă acum o jumătate de secol o pălărie de postav* [1]), *iar ca vestmânt aveau haina păstorilor din Laţiu.*"

Chiar dacă n'am aveà probele cronicarilor bizantini şi a celorlalţi cronicari străini, totuşi, — limba — care este principalul semn distinctiv al unei naţiuni, este destul ea singură, să ne dovedească comunitatea originei între Macedo-Români şi Daco-Români.

Nu mai vorbim de alţi învăţaţi, străini atât de neamul nostru, cât şi de cel grecesc ca: *Friederich Dietz, Friederich Miclosich, Gustav Weigand, Adolf Zanner* şi alţii, cari au scris şi au dovedit că Armânii din Pind — descendenţii vulturilor cohortelor romane — sunt aceiaş cu Românii din Dacia, având aceeaşi limbă, aceleaşi obiceiuri, aceeaşi fire, în sfârşit acelaş fundament etnic [2]).

---

1) La felul cum poartă locuitorii din jud. Muscel din România.

2) *A. J. B. Wace et M. S. Thompson*, The nomads ot the Balkans, Methnen et Comp. Londres, 1914.

Acesta este titlul celui mai recent, al unui studiu asupra Ro-

Principatele Aromâneşti din Pind.

Românii din Mesia, împinşi de barbari spre sudul Peninsulei Balcanice, s'au stabilit în diferite părţi ale Macedoniei, unde au găsit numeroşi consângeni de ai lor, stabiliţi acolo de pe timpul cucerirei romane. Grosul acestei noi populaţii s'a lăsat mereu spre sud, către Pind, ocupând tot masivul acestui munte, precum şi o bună parte a Albaniei, Epirului, Tesaliei şi chiar Greciei propriu zise.

Noii veniţi au format mult timp cu coloniile republicei majoritatea sdrobitoare, dacă nu totalitatea populaţiei acestor ţări ocupate.

Nu se ştie exact timpul în care o parte din Vlahii Pindului s'au constituit în stat autonom, nici dacă s'au constituit în principate deosebite dela venirea lor în aceste părţi sau cu câteva secole mai în urmă.

Este constatat, că coloniile romane stabilite de mai înainte în Pind, aveau o organizare proprie, după chipul metropolei.

Fără îndoială, că în Italia, colonia romană nu trecea de trei până la patru mii de locuitori. Dar, afară de

---

mânilor — *Aromânilor* — din Peninsula Balcanică, datorit penei celor doi Englezi, *A. J. B. Wace et M. S. Thompson.*

Acest studiu istoric este cel mai conştiincios din câte s'au scris, prin faptul că autorii, în perseverenţa lor extraordinară, au ţinut să viziteze pe *Aromâni* la ei acasă, învăţându-le limba, studiindu-le moravurile şi datinele, însoţindu-i în ocupaţiile lor de iarnă şi de vară, locuind cu ei laolaltă doi ani de zile de-arândul în orăşelul cel mai mandru din Pind, *Samarina*, identificându-se cu *Aromânii*.

Autorii englezi, *A. I. B. Wace et M. S. Thompson*, vorbesc în perfecţie dialectul aromânesc, în special cel din *Samarina*, şi în partea locului sunt cunoscuţi sub denumirea de: „*Oaie Tunsă*", aromânii neştiind englezeşte, nu au putut niciodată să pronunţe exact şi corect numele lor.

Italia, colonia romană nu trebuià să fie numai un model al metropolei, ci ea trebuià la nevoie să se poată susţine şi să primească ajutorul trimis dela mama sa (alma mater).

Este indiscutabil, că Roma nu puteà ocupà în mod solid, meteorele Pindului, fără a stabilì în Epìr, în Tesalia şi în munţi, un număr considerabil de colonii, şi a stabilì politiceşte între ele o legătură, pentru a se puteà susţine la sud contra Grecilor, iar la nord contra Macedonenilor şi Albanezilor.

*

Coloniile romane formau în vârful Pindului un fel de *Toparchie*, adică : un *Stat mare*, format din reunirea mai multor state mici, care după *Pachimere*, se întindeà la nord până la *Berroe* (Veria), iar la sud până la *Zeitun* (Lamia), şi purtà numele de *Valachia Mare.*

Este sigur, că aceste principate existau încă din sec. XII, şi erau dejà în toată puterea lor, căci cronicarii bizantini, francezi şi alţii, vorbesc de două principate, pe cari le numesc : *Megali Vlahia* (Valachia Mare şi *Micra-Vlahia* (Valahia Mică).

Valachia Mare coprindeà în sec. XII : Tesalia, Fotida, Pelasgiotida şi Locrida, având ca oraşe principale : Elasona, Larisa, Tricala, Domoco, Farsala şi Patragic.

Valachia Mică coprindeà : Epirul şi Tesproţia, având ca oraşe principale : Durazzo, Berat, Arghiro-Castro, Arta, etc.

Cronicarii spun că în acest timp erà încă un alt principat aromân, coprinzând Dolopia, şi regiunea ocupată chiar azi de o populaţie armână numeroasă,

precum: Meţova (Minciu), Săracu, Calarite şi regiunea Zagori.

Acest principat se numià: *Valachia Superioară* (Ano-Vlahia).

Privilegiile Aromânilor din Pind.

Aromânii aveau documente dela Curtea Bizantină, încă dela 1343, când au primit ca prefect pe Ioan Cantacuzino, fratele împăratului, în virtutea cărora se bucurau de multe drepturi.

Când Turcii au venit în Europa au cucerit puţin câte puţin toată ţara locuită de Armâni.

Armânii au avut prudenţa să se supună Sultanului, obţinând o capitulaţiune care le-a uşurat traiul lor mai mult decât al celorlalţi supuşi (raiale).

Deşì Aromânii se bucurau sub Baiazet de vechile lor drepturi şi libertăţi, în schimbul unui tribut; aceste drepturi au fost recunoscute şi întărite de *Murad II* (1422—1451), care, după ce a transformat *Elada* în paşalâc turcesc, s'a întors în *Valachia-Mare*, unde Armânii au încheiat cu Sultanul Murad, prima capitulaţiune prin care au căpătat următoarele privilegii:

1. *Ei aveau dreptul de a se administrà ei înşişi în interior, sub răspunderea propriilor lor capi.*

2. *Justiţia în comunele lor va fi făcută de către un consiliu, compus din şefii şi notabilii lor, afară de cazuri mai mari, unde trebuià să asiste un judecător (cadiu).*

3. *Poliţia în interior şi paza hotarelor lor se va face chiar de Valahi.*

4. *Nimeni nu se va amestecà în afacerile lor religioase.*

5. *Ei erau scutiţi de impozite; însă ca semn al vasalităţii, Valahii trimiteau anual un peşcheş (dar, plocon) Sultanei Valide.*

Acest peşcheş nu-l vărsau în casa fiscului, ci-l trimeteau prin căpitanii lor, deadreptul *Sultanei Valide* (Mama Sultanului), care erà protectoarea lor, şi la care făceau direct orice reclamă până în timpul lui Ali-Paşa.

Acest prezent erà mai mult un act de vasalitate decât un tribut de servitute.

Graţie acestei semi-independenţe, care erà mai mult de cât un fel de autonomie comunală, Aromânii au putut să-şi desvolte liberi calităţile şi aptitudinile lor şi să ajungă cu încetul sub dominaţiunea otomană, la o stare materială de invidiat, ceeace nu se vede la ceilalţi supuşi.

Căpitănatele şi Armatolii.

Macedonia, Epirul şi Tesalia au fost împărţite în 14 căpitănate. Aceste căpitănate, ce existau înainte de urcarea pe tron a lui Soliman Magnificul, au fost o organizaţie militară, menită să apere teritoriul Macedoniei de incursiunile dela nord şi dela sud.

Căpitănatele coprindeau parte din *Macedonia*: Veria, Servia, Elasona, Grebena şi Amer, o parte din *Tesàlia*: Olimpul, Mavrovùni, Lachia, Agrafa, Patragic şi Malacaşi. In *Etolia* coprindeau: *Venetic*, în *Acarnania*: Xiromeri, iar în *Dorida*: Lidorichi.

Cu timpul, numărul căpitănatelor s'a înmulţit, iar funcţiunea devenită ereditară, s'a prefăcut în centrul de grupare a celor mai nobile şi mai însemnate familii aromâne.

Căpitănatele erau ţinuturi militare, conduse de un şef al lor, numit *Căpitan*, ai cărui soldaţi purtau numele latin de *Armatoli*, adică oameni armaţi.

Ei erau datori să menţină ordinea şi liniştea în co-

Căpitan Chiţu Giavela.

mune, oraşe şi prin trecătorile munţilor. Căpitanul erà pus la dispoziţia Paşei ce erà în apropiere. El trebuià să însoţească armata turcească în trecerea sa prin căpitănie.

Armatoli.

Sultanii au recunoscut de multe ori prin rescripte imperiale aceste drepturi acordate Aromânilor de către Sultanul *Soliman Magnificul.*

Armatolii erau datori să asigure viaţa şi liniştea locuitorilor. Ei erau jandarmii Statului. In schimbul

Căpitan Ioan Gura.

serviciilor aduse ei nu plătiau nici un bir. In mânile căpitanilor nu erà numai justiţia militară, ci şi justiţia civilă şi autoritatea morală.

Semnul investiturei unui căpitan erà: o sabie care se transmiteà din generaţie în generaţie.

Armele *Armatolilor* erau : o armă, o sabie, un pumnal la brâu şi o cartuşieră (pălăşti) de aramă. Cele de lux erau de argint. Căpitanii purtau şi plăci concave de argint, care le servea ca un scut la lupte. Fiecare căpitan aveà câte un armatol de încredere, care purtà o călimară de argint, semnul distinctiv al calităţii de secretar. De multe ori se adunau la un loc mai multe corpuri de armatoli, pentru a întreprinde o mare expediţie.

Căpitanii erau cum au fost Domnii din Valachia şi Moldova, cu singura deosebire că căpitănatele erau mai mici.

Recunoaşterea căpitanilor erà supusă la aceleaşi formalităţi ca şi pentru Domnii din România. Chemarea unora dintre căpitani la Constantinopol şi uciderea lor acolo, sau asasinarea în provinciile lor, dar mai cu seamă la reşedinţa lor din provincie, căci în locul unde domniau căpitanii cu greu îndrăzniau cei trimişi din Constantinopol, să execute asasinarea ; toate acestea se practicau ca şi în România.

Ceeace deosebeşte pe Căpitanii Armâni din Peninsula Balcanică de Românii din România, este că Armânii n'au primit niciodată să aibă căpitan grec sau albanez, pe când în România, au fost numiţi deadreptul şi Greci şi Albanezi.

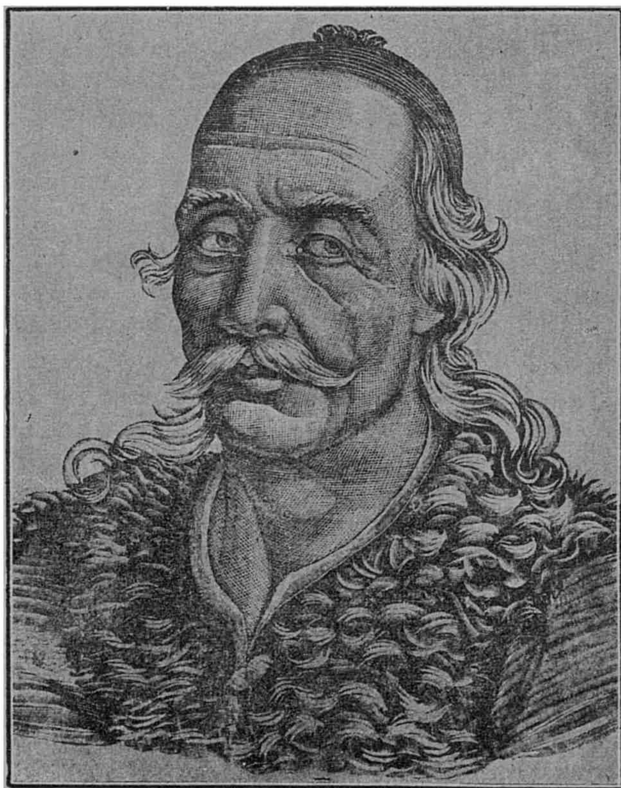
La Armâni căpitanul erà ales din fiecare provincie, şi el cereà numai recunoaşterea dela Sultan.

Căpitanii dar, erau un fel de Bei (boieri) creştini ai Sultanilor, recunoscuţi peste Armâni; şi de aceea îi vedem numiţi de Turci: Vlah-Bei.

Casele căpitanilor sunt şi azi ca nişte casteluri, şi asemenea ruine se află în toate comunele aromâne, mai cu seamă la marginea comunei, sau pe locuri mai

înalte, de unde să poată apără comuna, numite *Cule* (fortăreţe).

Neamul aromânesc nu este important numai din

Căpitan Noti Boceari.

punctul de vedere politic, cultural şi economic, ci şi din punctul de vedere ostăşesc.

Această desvoltare sub toate raporturile, nu se vede la nici un alt popor din Peninsula Balcanică.

Căpitanii aromâni, cari s'au distins în luptele lor cu Turcii, când au văzut că sunt în pericol să-şi piarză privilegiile lor, sunt: *Eftimie Vlahava*, *Bucuvala*, *Hristache* şi *Hristu Vlahu* din Prevezza. *Ioan Stata*,

Căpitan Odi ›iu Andruţu.

ginerile lui Bucuvala, *Joga* şi soţia sa, erau cei dintâi căpitani din Etolia, *Odiseiu Andruţu* din Vlaho-Livad, *Zidru* din Olimp, *Foti Giavela*, *Chiţu Giavela*, *Teodor Griva*, *Noti Boceari*, *Chiţu Boceari*, *Gheorghe Bociu*,

Dima Dracu, Ioan Gura şi *Dima Zerva* din Suli. *Condoiani* din Neopatra, Fârşeliotul *Caciandoni* din Aspropotam, *Nicu Ceara* din Tesalia, *Macri Paolo* din Grebena, etc.

Curagiul căpitanilor erà ceva proverbial. Femeile se luptau în războaie alături de bărbaţii lor. Astfel: *Foti Giavela,* cu soţia sa, *Moscu* cu sora sa *Haida,* în fruntea a patruzeci de voinici aleşi, au ocupat trecătorile înguste şi periculoase ce conduc la Suli şi apoi având în fruntea lor pe *Haida,* sora lui Foti Giavela, şi urmată de o ceată de femei şi bărbaţi înarmaţi cu carabine şi iatagane, îşi fac drum prin armata lui *Ali-Paşa,* comandată de cinci Paşale.

Eroinele aromâne cari au murit odată cu *Despa,* văduva căpitanului Gheorghe Bociu, în luptele cu Turcii sunt: *Tasa,* fiica Despei, *Naţa,* fiica Tasei, *Mara,* fiica Tasei, *Despa* a doua fiică a Despei, *Chiţa,* a treia fiică a Despei. *Cola,* fiul Chiţei. *Sofa,* nora Despei. *Chiţu,* fiul Sofei, şi *Panaga,* a doua noră a Despei.

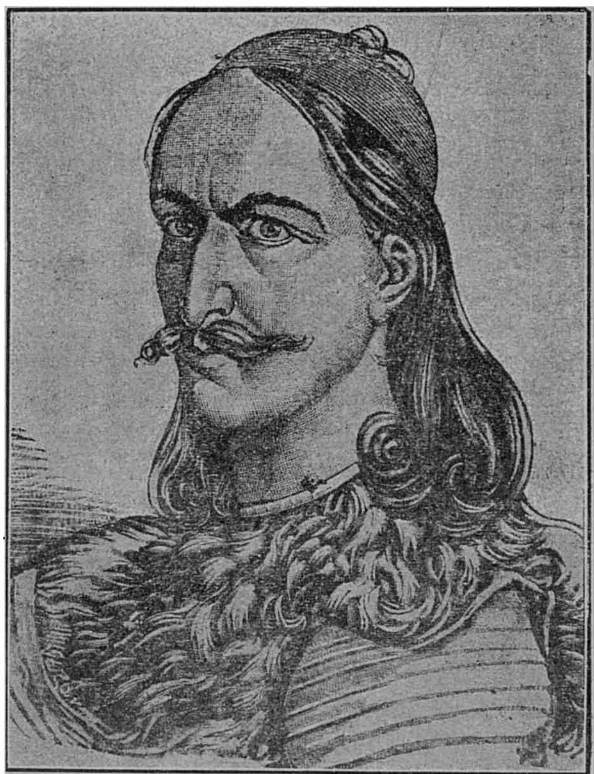
Foti Giavela erà energic şi devenise foarte autoritar, încât Sulioţii, în loc să depună jurământul în numele lui Dumnezeu, jurau pe sabia lui, zicând: *„Dacă mint, sabia lui Foti să-mi curme zilele". „Macă zîc minciuni apala al Foti s-mi talie zîlele".*

Rolul căpitanilor aromâni a fost de mare importanţă şi în revoluţia greacă dela 1821 şi 1854.

Printre cei cari s'au distins cu această ocazie sunt:

Marcu Boceari, apărătorul oraşului Misolonghi; Tesalianul *Riga Fereos.* Acesta s'a născut la 1752 în satul aromân Veleştin (Fère) şi fu premergătorul libertăţii. Născut poet şi dotat cu calităţile lui Tirteu, a lui Pindar şi a lui Demostene, ajunse în urmă filolog şi geometru. El a compus diferite cântece răs-

boinice şi imnuri patriotice, a făcut Harta Turciei Europene în douăsprezece tablouri, o lucrare neterminată, dar bine executată. A publicat ziare şi a făcut traduceri de diferite exerciţii militare, cu unicul scop

Căpitan Foti Giavela.

pentru independenţa Greciei. Sosì în Bucureşti la 1790. El cunoşteà bine limba greacă antică, limba franceză, italiană şi germană. El adresă din Bucureşti, unde erà profesor de limba greacă, armatolilor

aromâni din Epir şi Tesalia, renumitul cântec: *„Aideţi, copii ai Elenilor"*, care este şi astăzi Marseilleza poporului grec.

Alţi căpitani mai sunt: *Cionga, Diac, Bajdechi, Jaca, Catarahea, Ioti, Dipla, Jurco, Hagi Bira, Hagi Petro,* etc.

Privilegiele Aromânilor sub turci.

Turcii, la venirea lor, lăsară neatinse privilegiile căpitănatelor, cu scop, ca cu timpul să supună şi pe locuitorii dela munte. Aceasta e cauza pentru care, pe când în oraşele şi satele de pe câmpii, locuite în mare parte de Greci — domnesc Turcii — şi se aşează cu familiile lor şi zidesc giamii; pe munţii, unde sunt Aromâni, în nici o comună aromânească, nu se aşează nici o familie turcească, şi nu se vede până astăzi, nici o urmă de giamie.

Cevà mai mult: Căpitănatele erau şi locuri de refugiu şi nu numai Turcii n'aveau voie să se aşeze şi să treacă prin ele, ci chiar şi un făcător de rele, dacă apucă să intre pe teritoriul unui căpitănat, erà scăpat şi nesupărat pentru totdeauna.

Reproducem cele scrise de istoricul grec *Aravantinos,* nu că el este mai exact decât ceilalţi, dar pentrucă istoriseşte ceeace s'a petrecut în munţii Pindului, când în dispreţul capitulaţiunilor armâne, guvernul imperial a înlocuit pe Armatoli prin *Clefţi,* adică: jandarmeria armână prin briganzii oficiali albano-turci.

Pentru a slăbì corpul Armatolilor — zice Aravantinos — Sultanul Murad IV (Aromânii au tratat cu Murad III) le-a ridicat la 1627, privilegiu de *Dervengì* (păzitori ai trecătorilor), pe care le acordase

Sultanul *Soliman* la 1537, şi a însărcinat pe Guvernatori (Valii), a încredinţà Turcilor, paza strâmtorilor şi trecătorilor periculoase.

Atunci, Armatolii pentru a-şi răzbunà, s'au împrăştiat pretutindeni, omorând pe Dervengii Turci, cari cădeau în mâinile lor, capturând şi jefuind în acelaş timp, pe călătorii ce întâlniau.

Departe de a scădeà, brigandajul s'a înmulţit aşà de mult, încât Sultanul *Murad* — după chiar sfatul guvernatorului — a restabilit pe *Armatoli* în vechile lor privilegii, cu obligaţiunea pentru fiecare căpitan, de a veghià la siguranţa oricărui călător ar fi cutreerat ţinutul lor.

In schimbul serviciilor aduse Statului, le-a permis să perceapă un mic tribut, asupra turmelor de oi, cai, catâri, etc. şi asupra trecătorilor.

Atunci, urmează Aravantinos, *Dervengii*, adică *Cleftii*, nu mai însemnau decât hoţi nesupuşi, pe cari chiar *Armatolii* trebuià de acì înainte să-i urmărească şi să-i risipească din tot ţinutul lor.

Istoricul grec *Aravantinos*, vorbind în special de capitulaţiunile oraşului armânesc Meţova (Minciu) rezumează astfel origina acestor privilegii :

„In sec. XVI, zice *Aravantinos* : „Un mare Vizir căzut în disgraţia Sultanului, s'a refugiat la un preot din satul *Grijani* din Tesalia, care l-a recomandat lui *Sterie Floca*, mare celnic[1]) din Meţova. Celnicul armân a menajat foarte mult pe disgraţiatul Vizir, acordându-i ospitalitatea cea mai largă şi tratându-l în chipul cel mai cordial.

---

1) Sub numele de *Celnic*, se înţelege în Pind, toţi proprietarii cu mari turme de oi, herghelii de cai, etc. şi cari altă dată şi chiar azi în multe părţi, sunt nişte adevăraţi şefi de grupuri aromâneşti.

Nasica, Celnic Aromân din Pind.

„Ceva mai mult, Celnicul *Sterie Floca* a avut grije să-l țină în curent cu tot ce se petrecea la Stambul. Mai târziu, s'a produs o schimbare, la Curtea din Stambul, și Vizirul nostru a obținut nu numai iertarea, ci și-a recăpătat și vechea sa demnitate.

Vizirul, foarte recunoscător atunci către binefăcătorul său, *Sterie Floca,* l-a invitat la Stambul, unde i-a acordat următoarele privilegii, întărite printr'un firman (decret) imperial, pentru orașul său *Mețova* din creerii Pindului.

Iată aceste privilegii :

1. *Imașurile (livezile) ce posedau Armânii din Mețova, Tesalia, Epir și Macedonia, pentru pășunatul turmelor lor, și desemnate conform indicațiunilor lui Sterie Floca, trebuie să rămână neatinse.*

2. *Armânii din Mețova își vor păzi frontiera și locurile periculoase din ținutul lor și nici un funcționar turc nu va puteà locuì în Mețova.*

3. *Intreaga comunitate a Mețovenilor, nu va plătì guvernului imperial anual, decât suma de* : 113.000 *aspri, adică* : 941 *piastri, ceeace fac aproape* 200 *lei.*

4. *Orice persoană de orice religie și condiție, ar fi, care se va refugià în districtul Mețova, și oricare ar fi motivele pentru care s'a refugiat acolo, nu va puteà fi niciodată urmărită și reclamată de nici o autoritate.*

5. *Oricare Musulman va trece prin districtul Mețova, trebuie să considere acest ținut, ca pământ sacru ; și la ieșirea sa din ținut, să scoată potcoavele dela cai, ca să nu ia din această țărână nici cât negrul de sub unghie.*

6. *Din punctul de vedere religios, districtul Mețovei va fi administrat de un Exarh Patriarhal.*

7. *Politicește, Mețova va depinde de guvernatorul Negropontelui; iar din punctul de vedere al justiției de cadiul din Livadia.*

De aceste privilegii se bucurau şi comunele armâne : *Malacaşi, Cuţufleani, Amer* şi *Votonos*, din circumscripţia Meţovei.

Aceste privilegii sunt consemnate în chrisoave împărăteşti, şi se păstrează în catedrala din Meţova.

Parte din aceste privilegii au fost abrogate în timpul satrapului *Alí-Paşa*, parte în urma revoluţiei dela 1854, când Aromânii din Meţova, instigaţi de agenţii guvernului elen, au luat pentru prima oară armele, în contra dominaţiunii legitime a Sultanului, sub căpitanul *Griva*.

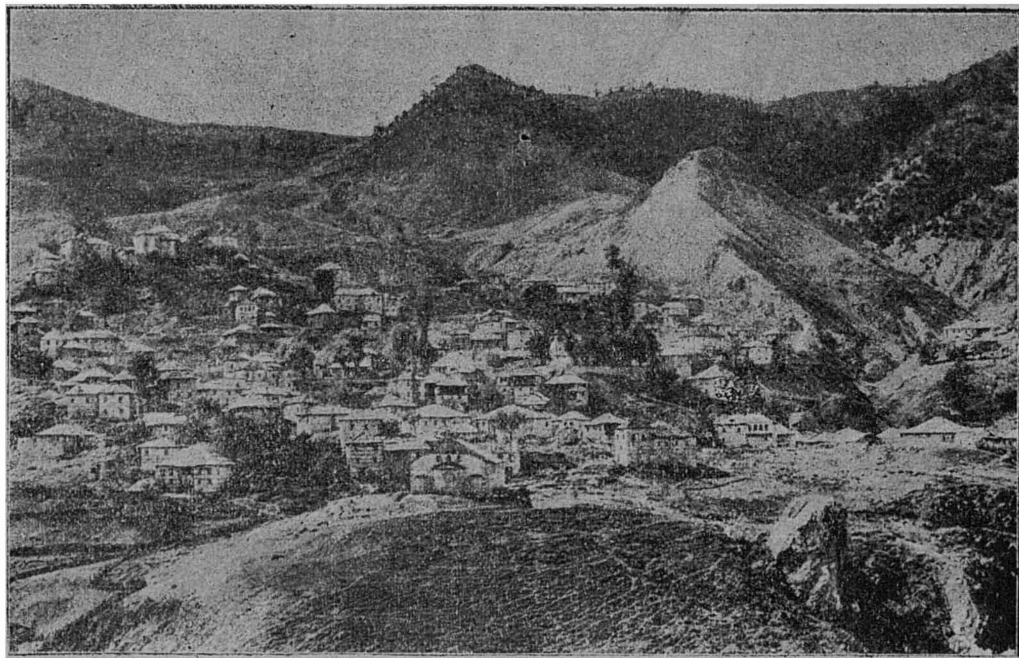
Ca vestigiu al acestor privilegii, subsistă până la 1913, numai autonomia Meţovei din punctul de vedere religios, şi aceasta se explică prin faptul că nu jicnià întru nimic drepturile de suveranitate ale Sultanului.

Alt orăşel pur armânesc, unde au existat asemenea privilegii este *Perivoli*. Ele au subsistat până la 1856, când au fost abrogate sub cuvânt că un notabil din Perivali, anume *Gogu Mişu*, s'ar fi pretat intrigilor greceşti în contra împărăţiei otomane.

Iată ce spune *Pouqueville*, Consul al Franciei la Ianina, pe timpul lui Ali-Paşa :

„Armânii din Epir şi Tesalia au fost singurii dintre toate popoarele din Peninsula Balcanică supuse dominaţiunii otomane, cari au ştiut să conserve până la începutul secolului XIX, un fel de semi-independenţă, din toate punctele de vedere, graţie privilegiilor, ce au obţinut dela cuceritori, care le asiguraseră o frumoasă independenţă naţională.”

„Armânii au putut, graţie privilegiilor obţinute, să conserve intact în munţii lor inaccesibili, tezaurul naţionalităţii lor, credinţa şi moravurile lor curate.”

Comuna Perivoli din Pind.

Suprimarea privilegielor Aromânești.

Privilegiile acordate Aromânilor din Pind, de Sultanul *Mahomed II* și confirmate de *Soliman Magnificul*, au fost în ființă până la începutul secolului XIX, când s'au suprimat de Ali-Pașa de Tepelen, satrapul Ianinei, nu prin arme, ci prin viclenie și corupție.

Aromânii pe tot timpul cât s'au bucurat de privilegiile lor, conservară un fel de *guvernământ autonom democratic*, trăind nevătămați și nesupărați; pe când vecinii lor de aceeași religiune, erau puși la mii și mii de nenorociri din partea Turcilor.

Această organizare a Armânilor, datează de când ei se așezară în Peninsaula Balcanică, ca cuceritori și ca coloniști romani.

Când Romanii avură domnia, Aromânii erau așezați și în orașele mari de pe câmpie și de pe munte.

Când însă dominațiunea romană slăbì sub imperatorii bizantini, și nu mai dominà ideia romană în Bizanțiu, și începură năvălirile barbarilor, din cauză că frânele guvernului nu se mai țineau de mâini abile și puternice; Aromânii, cari erau deprinși până atunci a domnì, văzând imperiul invadat și nemai putând rezistà începură a se retrage în munți și numai la munți, acolo unde dejà se aflau Armâni așezați de Romani, ori unde erau trecători printre munți, și se fortificară acolo, așezându-se în locuri strategice și greu de atacat.

Toți câți au văzut orașele aromânești, rămân mirați de gustul ce au avut Aromânii aceia, cari au avut planul de a face sate și orașe pe niște coste de munți, așà încât casele par a fi suspendate.

Deșì comunele aromânești par a fi suspendate, ca niște

cuiburi de vulturi pe înălţimile munţilor, totuşi ele se disting prin edificii măreţe, spaţioase, cu două şi trei caturi convenabile şi bine mobilate.

Curăţenia ce domneşte în casele lor, felul de traiu, portul, moralitatea şi buna lor ospitalitate, toate acestea arată pe Aromân, la primul moment, că este mult superior oricărui alt neam din Macedonia.

Dar nu numai oraşul întreg este o fortăreaţă, ci chiar casele sunt astfel aşezate, încât una să apere pe cealaltă.

Fiecare casă la intrare, prezintă două laturi ieşite afară, de o parte şi de alta a uşei, şi în aceste laturi sunt un fel de găuri, pentru a turnà de acolo apă fiartă asupra acelora cari ar căutà să spargă uşa sau pentru a da cu puşca de acolo.

Mai înainte Armânii întrebuinţau cuvintele : *Cătun* şi *Castru*, în loc de sat şi comună, ceeace dovedeşte că satele lor erau mai mult nişte fortăreţe militare, sau aşezate pe urmele staţiunilor militare fortificate altă dată de legionarii romani.

Deci, Armânul s'a retras dela câmp la munte, împins de instinctul de conservare, pentrucă şi-a iubit familia mai mult decât celelalte neamuri, şi nu voià ca stând în câmpie şi în lunci să fie dominat de alţii.

Ceeace este bătător la ochi pentru un străin, care călătoreşte prin Macedonia, este contrastul enorm ce există între oraşele şi orăşelele aromâne de o parte şi oraşele şi comunele slave şi greceşti de alta.

Afară de Turci numai Aromânii sunt proprietari pe pământul ce-l locuesc.

Casele, viile, livezile, câmpiile şi pădurile sunt proprietatea lor, recunoscute prin acte (tapii) de autorităţile turceşti ; pe cât timp mai toate satele bulgăreşti din Macedonia sunt moşii ale Beilor (boierilor)

turci şi o mică parte aparţine Aromânilor avuţi; aşà că Bulgarii şi Grecii, în majotitate, nu sunt decât nişte simplii clăcaşi, cari n'au dreptul de proprietate, nici asupra caselor, pe care le locuesc.

In orice moment ei sunt la discreţia proprietarilor, cari-i pot da afară din casă şi din cătun.

Acelaş lucru se întâmplă şi în puţinele cătune greceşti din Epir şi Tesalia, căci în Macedonia propriu zisă nu sunt sate greceşti.

Pe când Armânii duceau o viaţă pastorală, Slavii şi grecii gemeau sub greutatea servituţii, reduşi ca nişte servi, şi ca să scape de consecinţele rele ale cuceritorilor, ei au fost nevoiţi să se lepede de credinţa lor şi să îmbrăţişeze Islamismul.

Dacă va străbate cineva Peninsula Balcanică în toate direcţiunile, va vedeà că Aromâni musulmani nu se găsesc, şi că nicăeri Aromânii nu sunt servi (iobagi).

Se găsesc mii de Serbi, Bulgari şi Albanezi cari au îmbrăţişat islamismul.

Nu se găseşte decât o singură comună aromână, *Nânta* din Meglenia, care s'à lepădat de credinţă, însă şi-a păstrat limba.

Asemenea, afară de trei sau patru comune, tot din acest ţinut; şi un mic număr de Aromâni cari locuesc, în câmpia Muzachia din Albania, de pe malul Adriaticei, nu se vede nicăiri; populaţie aromână redusă la iobăgie; pe când poporul slav şi grec din fostul imperiu turcesc, sunt în majoritate nişte iloţi la bei (boieri) musulmani.

Caracterele Aromânilor.

Caracterele dominante ale Aromânilor sunt în număr de trei, deopotrivă de importante :

Primul este : *puritatea moravurilor*, păstrate neatinse prin atâtea veacuri de grea existenţă.

Al doilea constă în : *minunatele lor aptitudini comerciale*, ceeace face ca o bună parte din avuţia peninsulei, să fie în mâinile lor.

Iar al treilea loc ei posedă un spirit foarte desvoltat de generositate şi lealitate, de unde rezultă marele lor respect pentru aşezămintele de binefacere şi culturale, şi mai presus de toate, pentru autoritatea cârmuitoare a Statului.

Armânii sunt înzestraţi cu multe şi preţioase însuşiri : ei sunt harnici la muncă, îndrăzneţi în întreprinderile lor, viteji în luptă, răbdători în nenorociri, înţelepţi în vremuri turburi ca şi în timp de pace, statornici, păstrători ai spiţei neamului, iubitori şi curaţi în casă, ospitalieri, gata a-şi da viaţa pentru familie şi capabili de cele mai mari sacrificii, când se devotează unei idei.

Armânii, acest popor tenace, înzestrat cu mari virtuţi casnice, culturale, economice şi ostăşeşti, şi-a păstrat până în zilele noastre nu numai limba, datinele şi credinţele strămoşeşti, ci şi caracterul naţional şi conştiinţa clară de a fi descendent din coapsele Romei, deşi mai bine de zece veacuri n'a auzit în bisericile lui nici un cuvânt în limba armănească, cu toată instrucţia grecească, ce au învăţat-o până ieri, el şi vlăstarele lui.

Meritul cel mare al conservărei limbei se datoreşte femeei aromâne, care a fost o păstrătoare credincioasă

Magarova, patria Dr. Dosiu.

în sânul familiei, a tuturor comorilor şi darurilor neamului.

Severitatea caracterului lor au păstrat-o din tăria stâncilor severe, din nepăsarea bradului bătut de vânturi şi din avântul vulturului cu care trăesc alăturea.

Grupurile Aromânilor.

Aromânii se împart în mai multe grupuri : *Moscopolenii*, *Fârşelioţi*, *Grămusteni*, *Epiriaţi*, *Olimpiani*, *Megleniţi* şi ai *Searului*.

Aceste grupuri se deosibesc prin oarecari particularităţi de limbă, prin ocupaţia lor, dar mai ales prin portul lor deosebit.

Grupul cel mai compact de Armâni este în Pind, care este Făgăraşul lor.

1. *Moscopolenii*. Acest grup de Aromâni şi-au luat numele dela oraşul Voscopole sau Moscopole, situat la vest de oraşul Corceaua, astăzi în decadenţă. Moscopolenii au întâietatea în cultură şi civilizaţie şi vorbesc dialectul cel mai ales.

Acest grup de Aromâni au dat pe vestiţii architecţi cari au uimit lumea prin lucrările lor măreţe. Ei se mai ocupă cu comerţul şi cu industria. Ei fac comerţ întins în toată Peninsula Balcanică şi cu cele mai însemnate porturi şi oraşe din străinătate, şi tot ei dau pe industriaşii de talent.

Afară de Voscopole, ei se află răspândiţi prin Corceaua, Bitolia, Ohrida, Resna, Iancoveţ, Magarova, Târnova, Cruşova, Vlaho-Clisura, Neveasta şi prin toate comunele aromâneşti până la Scopia.

2. *Fârşelioţii*. Se zice, că ei îşi trag numele dela satul Fraşari din districtul Ianina, iar după alţii, dela o-

Fruntași Aromâni Avdela (Pind)

raşul Farsala din Tesalia, unde armatele lui Pompeiu au fost învinse de Cezar, şi apoi împrăştiate prin munţi.

Fârşeliotul este robust, mândru, înalt, svelt şi frumos la chip. Fruntea mare, faţa ovală, ochii negri încadraţi de sprincene arcuite, figura albă, pe care o colorează un sânge iute şi generos, fizionomii din acelea cari au ceva din nobleţea vulturului şi majestatea leului. Ei sunt vioi, ageri ca căprioarele, deştepţi şi foarte războinici.

Costumul lor este alb, iar la cingătoare poartă cuţite, revolvere şi pistoale cu mânerele incrustate.

Nici o altă naţionalitate din Peninsula Balcanică, n'are un port mai frumos decât al lor.

Femeia Fărşeliotului este asemenea frumoasă la chip şi cu statura sveltă, dreaptă şi mândră. Ea este fată onestă, mamă devotată şi soţie credincioasă până la moarte, căci divorţul nu există la ea. Ea mânueşte arma tot aşà de bine ca şi bărbatul său, când e vorba să-şi apere onoarea şi mândria sa.

Pe cap poartă o podoabă numită: *ciceroană.*

Ei trăesc în triburi de câte trei mii de suflete, conduse de o căpetenie a lor, numită *Celnic,* ale cărui hotărîri în chestii de afaceri şi de onoare sunt fără apel şi fără recurs.

Acest grup de Aromâni, eminamente păstoresc, are obiceiul de a pribegì cu turmele şi cu tot avutul lor, ceeace a făcut pe *Nicetas,* să-i numească *„Meteorii Tesaliei".*

Indată ce vine toamna, ei îşi strâng turmele, îşi încarcă bagajele, îşi iau nevestele şi copii, şi pleacă către regiunile mai puţin aspre, unde mai pot găsì păşune pentru turmele lor, şi întorcându-se iarăşi de îndată ce vine primăvara, pe la locuinţele lor, aşezate pe piscurile munţilor.

Fărşelioată.

Iată felul cum descrie *Pouqueville*, Consul francez pe lângă Ali-Paşa din Ianina, drumul lor:

„*Pe coastele munţilor, se văd turmele înaintând în coloane şerpuite. Sunetul tălăngilor dela gâtul ţapilor*

Ali-Paşa.

şi al berbecilor, strigătele animalelor de tot felul, vocile amestecate, premerg, însoţesc şi urmează lungul şir al emigranţilor din Pind, care-şi revarsă populaţiunea sa părăsită către luncile Macedoniei şi Tesaliei. Bătrâni flăcăi, bărbaţi şi fete, îmbrăcate cum erau în vechime

fecioarele Spartei, mamele împovărate de leagănul noilor născuţi, pe cari îi poartă ca în desagi pe umerii lor, cu toţii păşesc, înconjuraţi de animale domestice şi încărcaţi cu bagaje, deasupra cărora cântă cocoşul, ceasornicul familiilor călătoare, anunţând orele nopţei".

Fărşelioţii sunt foarte puţin religioşi, de aceea preoţii greci n'au avut asupra lor vreo înrâurire.

Unii din ei s'au stabilit pe lângă ceilalţi Aromâni, prin comunele: Târnova, Magarova, Nijopole, Corceaua, Colonia, Elbasan, Berat, Premet şi în Tesalia.

3. *Grămustenii.* Ei şi-au luat numele dela muntele Gramos, o ramură a Pindului. Dela Gramos vine şi numele comunei Gramoste, situată la poalele muntelui. Ei se ocupă cu păstoria ca şi Fărşelioţii, însă emigrează mai puţin decât ei. Afară de aceasta, se mai ocupă cu comerţul şi cu industria.

Cei rămaşi în munţi trăesc sub autoritatea unor şefi ai lor, numiţi *Celnici.* Aceştia sunt foarte avuţi în turme de oi şi herghelii, şi au o mare putere morală asupra locuitorilor. Grămustenii sunt neîncrezători, de aceea anevoie se pot înşelà.

4. *Epiriaţii.* Armânii din Epir şi de pe coasta orientală a Pindului se numesc Epiriaţi sau Epiroţi, Ei se ocupă în mare parte cu păstoria şi cu industria.

Aceşti Aromâni sunt foarte războinici, şi au jucat un rol însemnat în luptele pentru independenţa Greciei. Ei trăiau în schimbul unui tribut neînsemnat, şi aceasta sub formă de peşcheş (dar), şi se bucurau de o autonomie desăvârşită.

Firmanul comunei *Perivoli,* ce se păstrează încă, vorbesc destul de elocinte în această privinţă. Până la Ali-Paşa din Ianina, aceste drepturi ale Armânilor din Pind, se păstrează întregi şi neatinse, respectate cu sfinţenie de ambele părţi.

Toate comunele aromâne din Pind sunt *Kefalochori*, cum zic Grecii, adică: pământul, locuinţele şi tot ce este pe el, aparţin şi sunt proprietatea numai a Armânilor din comună, sau ca să ne servim de expresiunea lui Aravantinos, *comune de sine stătătoare*.

Aromân Grămustean.

Comunele aromâneşti sunt situate atât pe coasta orientală, cât şi pe cea occidentală a Pindului şi formează o massă compactă.

Orăşelele şi comunele locuite de ei sunt:

Furca, Paleoseli, Păzi, Armata, Breaza, Samarina, Avdela, Perivoli, Smixi, Turia, Paltin, Bozova, Amer,

Meţova (Minciu), *Cheari, Veloni, Băiasa, Laca, Dubrinova, Leaşniţa, Scamneli, Vutunos, Trestenic, Grebeniţi, Doliani, Floru, Cerneşi, Macrini, Dragai, Săraeu, Calariţe, Paliohori, Ianina, Prevezza*, etc.

Aromâni Epiriaţi.

Imbrăcămintea Epiriaţilor se compune din: *sarică, scurtul, ţipunea, ciaoreci* şi *tâmbarea.*

Sarica este făcută din dimie albă sau neagră, păsluită pe din afară şi umplută pe dinăuntru cu ciucuri de lână. Această haină groasă, prin care nu poate pă-

trunde apa, care se lasă la o parte când e prea cald, afară numai când intră în biserică sau la vreo ceremonie (ca toga Romanilor), e comună la ambele sexe, cu deosebire că sarica femeilor este împodobită, cu cusături la piept şi spate şi este de culoare neagră.

Scurtul este o haină de forma unui bolerou foa scurt, cu mânicele crăpate dedesupt, dela umăr până la cot şi se poartă sub sarică.

Ţipunea este o haină lungă fără mâneci, larg deschisă, lăsând să se vadă la piept o jiletcă neagră, cusută cu mătăsuri, cu nasturi de ceaprazuri.

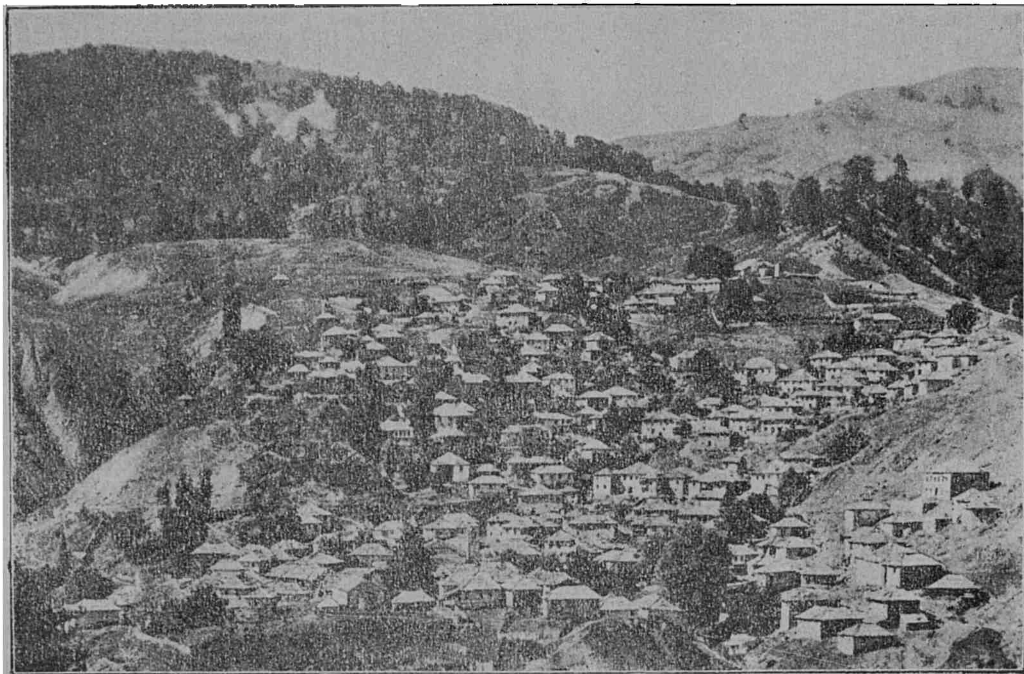
Scurtul şi ţipunea sunt de obiceiu, albe pentru bărbaţi şi negre pentru flăcăi. Cămaşa largă cade în cute dese peste genunchi, talia este tare strânsă cu un brâu, având dungi colorate, sau cu un brâu de caşmir.

Cioarecii sau *iţarii* se urcă până la jumătatea coapselor, încheiaţi cu copci şi strânşi cu jareţiere puse pe deasupra. Pantalonii propriu zişi, nu poartă, ci numai ismene.

Tâmbarea este un fel de manta ce se poartă numai în timp de iarnă, sau în timp de ploaie şi este făcută din păr de capră (căprină).

Ca încălţăminte au opinca sau pantofii. Pe cap poartă fesul. Cei din Pind, mai ales cei cu vază, îl poartă roşu şi cu ciucuri. Păstorii şi cărăuşii îl poartă alb de pâslă sau de bumbac, însă fără ciucuri.

Femeia poartă peste cămaşă o jiletcă mai elegantă decât a bărbatului, apoi rochia şi în urmă ţipunea neagră, lungă până la glesne. Este fără mâneci şi ornată cu puţine brodării de un gust încântător. Asemenea fără mâneci este şi şorţul negru, împodobit cu roşu. Un şorţ bătător la ochiu, ascunde cămaşa în despărţitura ţipunei, care pe când la bărbat este ca o tunică, la femei este mai mult ca o poloneză.

Comuna Avdela, patria inițiatorilor culturei și trezirei conștiinței naționale la Aromâni: a Părintelui Averchie, a lui Apostol Margarit, a d-lui Ioan Caragiani, Profesor Universitar și Membru al Academiei Române, etc.

Acest șorț este prins sub o cingătoare cu paftale, acele plăci gemene de un lux barbar, uneori enorme, rotunde sau în formă de aripi întoarse. La cap, se leagă cu o basma. Femeile umblau de obiceiu în trecut cu picioarele goale, afară de zile de sărbători. Blănuri nu se poartă în Pind.

Femeile sunt robuste, tenace și muncitoare. Pe

Aromâni Olimpiani.

lângă păstorie și industrie, ele se ocupă și cu *cărvănăritul*, adică cu transportul pe catâri a mărfurilor și a produselor din interiorul țării.

5. *Olimpianii.* Acești Armâni și-au luat numele dela muntele Olimp, în vecinătatea căruia locuesc. Ei se ocupă cu comerciul, industria casnică, precum ; țesătoria, lemnăria, păstoritul, cu culegerea sărei și cu agricultura, însă nu ca lucrători, ci ca proprietari

de pământuri (moşieri), de oarece un strat adevărat ţărănesc, nu există nicăeri la Armâni, afară de cei din Meglenia.

Localităţile ocupate de acest grup sunt : Salonic (Săruna), Vlaho-Livad, Veria, Caterina, Cochinoopol, Coriţa, etc.

6. *Meglenitii.* Megleniţii sunt Armânii aşezaţi în districtul cu acelaş nume, situat între muntele Caragiova şi Vardar, şi udat de râul Meglen, afluente a-Vardarului. Ei sunt muncitori, răbdători, dar cu temperament războinic. Locuesc în comunele : Ghevgheli, Luimniţa, Sirminina, Birislav, Lugunţa, Oşani, Nânta, Isvor, Cupa, Ţîrnareca, Bareviţa, Boemiţa, Huma. *Livezi*, e locuit de aromâni veniţi din *Gramoste* etc.

Cei din orăşelul Nânta, sunt trecuţi la islamism. Locuitorii acestui grup se ocupă cu agricultura şi cu industria. Ei sunt scurţi la vorbă şi stăruitori.

7. *Seresenii.* Aceşti Armâni locuesc în părţile oraşului *Seres*, şi pe toată valea, udată de râul Struma, fiind absolut stăpâni pe defileurile : Rupel şi Cresna Vlahi, udate de acest râu.

Bărbaţii sunt renumiţi prin voinicia lor. Ei sunt mândri şi vioi, bine făcuţi, deştepţi şi cutezători. Pe lângă păstorie, se mai ocupă cu industria şi cu comerciul, care este exclusiv în mâinile lor. Femeile şi fetele sunt svelte şi frumoase. Se disting prin frumuseţea şi calităţile lor de bune gospodine.

*

Pe lângă ramurile de Aromâni enumerate mai sus, trebuie a menţionà pe *Copăciari*, pe *Vlăhazi* şi pe *Sărăcăciani.*

Copăciarii locuesc la sud de Grebena în munţii Haşa (Cambunieni), adică dela Pind până la Olimp. Copăciarii au costumul şi obiceiurile aromâneşti, vorbesc însă greceşte. Ei se ocupă cu păstoria prin văile şi dealurile Pindului. Copăciarii sunt rău văzuţi şi trataţi de conaţionalii lor.

Deşi vecini cu Aromânii, ei sunt consideraţi ca renegaţi, ca oropsiţi de tot neamul aromân. Ei cunosc limba armânească, dar nu o vorbesc.

Vlăhazii locuesc tot în părţile Grebenei. Povestea populară îi priveşte ca pe nişte Armâni turciţi. In schimb aceşti Vlăhazi, sau Valachi turciţi, vorbesc greceşte, un dialect sonor şi foarte plăcut.

Sărăcăcianii sunt un grup nomad, ce se află prin părţile Veriei şi Murihovei. Vorbesc greceşte, însă, se aseamănă în totul cu Aromânii. Ei duc o viaţă nomadă, construindu-şi colibe ţuguiate de formă conică, numite : *cucuviţe.*

Armânii se află răspândiţi în toată Peninsula Balcanică, formând comune pur armâneşti, sau sunt amestecaţi cu Turci, Albanezi, Bulgari şi Greci.

Deşteptarea conştiinţei naţionale la Aromâni.

Imperiul Otoman este singurul Stat în Europa unde popoarele s'au bucurat de cea mai largă libertate, în privinţa limbei şi a religiei.

Dar, la adăpostul acestei toleranţe, la adăpostul acestei libertăţi, Grecii au ştiut să se folosească de influenţa clerului lor, pentru a persecută pe Aromâni şi pe ceilalţi creştini negreci în limba şi individualitatea lor naţională.

Prevăzând, că într'o zi, din rădăcina simţimântului

religios, se va ridicà simţimântul naţional, clerul grec, ca să asigure neamului grecesc, în viitorul visat de dânsul, toată supremaţia în Peninsula Balcanică, şi întemeierea scaunului politic pe malul Bosforului, a început să persecute pe Aromâni în limba lor.

Fără teamă de Dumnezeu şi fără nici un pic de ruşine, s'a silit a smulge Armânilor cel mai sfânt drept, acela de a se rugà în limba lui maternă.

Către anul 1780 un călugăr grec, *Cosma,* din Etolia, profitând de rivalitatea ce erà, între doi Paşii : *Ali* şi *Curd,* se declară de sfânt şi blestemă pe toţi Armânii din districtul Zagori, din Epir, cari vor mai vorbì limba aromânească.

Această anatemă, pronunţată de acest călugăr, pe care fanatismul îl declară de profet, avù ca rezultat grecizarea a 34 sate Armâneşti din ţinutul *Zagori.*

Nu tot aşà au mers lucrurile şi în Albania. Predicele revoluţionare ale acestui călugăr, care cutreerà Tracia, Macedonia, Tesalia, Etolia, Acarnania şi Epirul, fură denunţate guvernatorului *Curd-Paşa,* care-l puse în ţeapă la 24 Maiu 1789. Dumnezeu i-a răsplătit după cum a meritat.

Oraşul Moscopole devenise centrul cultural al Armânilor. Ei posedau o imprimerie, unde se tipăreau cărţi, şi o bibliotecă publică.

Mişcarea culturală a luat naştere în secolul XVIII, cu tendinţe naţionaliste aromâne mişcare pornită în primul moment dela coloniile aromâne din Viena, Pesta şi Triest.

Cel dintâiu care a scris în aces dialect este învăţatul aromân Protopopul *Teodor A. Cavaliotti* din Moscopole.

El a tipărit în tipografia înfiinţată de el mai multe cărţi aromâneşti între care : *Un vocabular* în trei

limbi: aromână, albaneză şi greacă în 1770. Această carte ne este cunoscută, prin extractele făcute de *I. Thunmann* într'o operă a lui tipărită la Lipsca, în 1774.

Const. Ucuta Moscopoleanul a dat la lumină în 1797: *Nea Pedagoghia*[1], manual cu un alfabet şi etimologic propriu limbei armâneşti. Cartea lui Ucuta erà menită să înveţe pe copiii Aromânilor, limba maternă.

După propria sa mărturie, Ucuta a scris acea carte pentru *fala neamului aromânesc.*

George Roza, doctor în medicină, aromân din Macedonia, amic cu nemuritorii: Samuel Clain, Petru Maior şi Şincai, a tipărit la Pesta, în 1808: *Cercetări despre Românii de peste Dunăre*; iar după un an: *Despre scrierea şi lectura românească* cu litere latine.

Mihail Boiagi, născut la Buda în 1780, dintr'o familie Moscopoleană, a dat la lumină o *Gramatică* în dialectul macedo-român, în care erau multe fabule în acelaş dialect, şi erà prevăzută cu o prefaţă prin care îndemnà pe compatrioţii săi, ca să cultive şi să-şi iubească limba lor.

---

1) *Nea Pedogogia* a lui *Constantin Ucuta, Moscopoleanul*, este o carte de o *raritate înfiorătoare* şi a fost descoperită d'abia în anul 1909, de d-l *Nicolae Tacit*, fost inspector al şcoalelor şi al bisericilor româneşti din Macedonia.

Cartea lui *Ucuta* a fost reeditată cu spesele Academiei Române, din ordinul fostului prim-ministru *D. A. Sturdza*.

D-l *N. Tacit*, cu ocazia inspecţiilor sale în regiunea Ohridei, sediul vestitei Arhiepiscopii a Primei Justiniane, a descoperit şi multe manuscrise româneşti scrise în caractere greceşti, ca: *Viaţa Sfântului Antonie, diferite contracte* şi *creanţe* precum şi *registre* de ale negustorilor români, datate dela 1830—48—56, adică cu mult înainte de înfiinţarea şcoalelor cu caracter curat românesc şi naţional.

Aceasta este o dovadă mai mult că Aromânii şi în special cei din *Moscopole* şi ţinutul *Ohridei* au fost pururea conştienţi de rassa lor românească, *distinctă* de cea grecească şi slavă.

Din Gramatica lui, cu mare greutate s'a găsit un exemplar, care s'a retipărit în 1863, la Bucureşti, sub îngrijirea lui Dim. Bolintineanu, care a însoţit-o cu o prefaţă, şi cu cheltuiala lui C. Negri.

Lucrarea lui *Boiagi* a provocat deşteptarea conştiinţei naţionale printre Aromâni, dar şi-a atras ura Patriarhului grec din Constantinopol, care vedeà în aceasta un pericol pentru elenism.

Pentru aceasta a excomunicat pe autor, iar pe credincioşi îi blestemà sub pedeapsă de excomunicare, dacă vor vinde sau cumpărà cartea lui Boiagi.

Mai mulţi Aromâni din Macedonia şi bărbaţi aromâni din Austro-Ungaria ca: *Mitropolitul Andrei Baron de Şaguna, Emanuel Gojdu, Nicolae Dumba, Familia Mocioni* şi în fine întreaga colonie aromână din Austro-Ungaria, au luptat din toate puterile, aducând mari servicii cauzei aromâneşti.

Evenimentele din 1848 şi 1856 au creat un curent foarte puternic şi favorabil, atât pentru deşteptarea naţională a Aromânilor, cât şi pentru idea măreaţă a „Unităţii culturale a Aromânilor cu aceea a Românilor din Dacia Traiană".

Bărbaţi de inimă şi buni patrioţi ca: Dimitrie Brătianu, Ioan Brătianu, Mih. Cogălniceanu, Cesar Boliac, Dim. Bolintineanu, Ion Heliade Rădulescu, General Chr. Tel, C. A. Rosetti, V. A. Ureche Dim. Cazacovici, Iordache Goga şi alţii, sub povaţa înţeleaptă a Marelui Domnitor, Alexandru I. Cuza, au contribuit foarte mult la desvoltarea culturei şi conştiinţei naţionale a Armânilor.

In 1860 s'a format în Bucureşti cel dintâiu Comitet Macedo-Român naţional, care a şi împrăştiat primul apel către toţi Aromânii pentru a se emancipà de limba şi cultura greacă, şi a îmbrăţişà cauza aromână.

Membrii acestui comitet au fost : Dim. Cazacovici din Meţova (Minciu), Fraţii Iordache şi Costache Gcga din Vlacho-Clisura, Zisu Sideri din Seres (Sear) Mih. Niculescu din Târnova de lângă Bitolia şi Toma Tricopol din Cruşova.

Deci iniţiatorii culturei şi trezirei conştiinţei naţionale la Aromâni, au fost tot Aromânii, iar nu cum s'a acreditat idea de către adversarii românismului, că noi Aromânii am fost inventaţi pur şi simplu de către guvernele din Bucureşti, spre a servì scopurilor politice ale Statului român în Balcani.

Activitatea de deşteptare a Aromânilor.

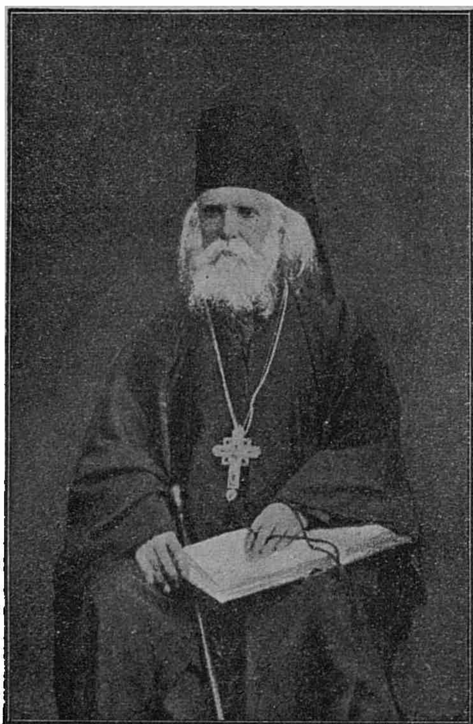
Guvernul român de sub domnia lui Alexandru Ion I Cuza, dă cea din urmă lovitură elenismului şi nefastei influenţe fanariote în ţară, secularizând averile mânăstireşti în 1863.

Călugării greci din Muntele Atos, alarmaţi de măsura guvernului român, care-i privà de o sumă de peste 15 milioane lei, venit dela aceste mânăstiri, au delegat pe călugărul *Averchie Archimandritul*, şeful mânăstirei *Iviru* dela muntele Atos, pentru a le susţine cauza lor.

Averchie, care erà Armân din Avdela, comună pur aromânească din Pind, îndată ce a sosit în ţara românească, a rămas uimit, văzând că acì în ţară sunt şi alţi români, cari vorbesc aceeaşi limbă ca cei din Pind, şi se stabilì definitiv în ţară, pe când călugării greci au fost siliţi să părăsească ţara.

Când *Cuza-Vodă* împărţià steagurile la oştirea românească în 1862, pe câmpia dela Cotroceni, se aflà de faţă şi *Averchie*.

Acesta, privind defilarea oastei aclamată de popor, s'a emoţionat atât de mult, încât apropiindu-se de *Cesar Boliac* şi *Chr. Tel*, îi apucă de mână şi, cu lacrămile în ochi, strigă cu glas tare: *şi cu hiu (sunt) Aromân.*

† Averchie Archimandritul.

Averchie descrise membrilor comitetului starea Aromânilor, iar ei văzând în el cât de mult este desvoltat sentimentul naţional, l-au considerat ca promotorul mişcării salutare de reînviere a sentimentelor româneşti printre Aromâni.

El fu însărcinat a merge în Macedonia, ca să ia copii de ai Armânilor din diferite localităţi, ca să înveţe carte la şcoala Macedo-Română, înfiinţată în Bucureşti, sub Cuza-Vodă, la 1865, pentru ca apoi să se înapoieze, ca dascăli în patria lor.

Averchie, care din cauza sentimentelor sale aromâneşti erà cunoscut la Sf. Munte, sub numele de *Averchios o Vlahos*, el, iniţiatorul şi fondatorul şcoalei Macedo-Române din Bucureşti, primul apostol al aromânismului, bătrânul Averchie pornì în August 1865, şi, după puţin timp, venì cu 12 tineri aromâni din Pind. In 1867, luna Septembre, a mai adus din nou alţii, iar ca director al acestui internat fu însărcinat tot părintele Averchie.

Progresele făcute de elevii acestei şcoale au uimit pe profesorii lor : *Ioan C. Maxim, Ilie Angelescu, Th. Tănăsescu* şi *Ioan Cartu*, precum şi pe pedagogii acestei şcoale : *Anghel Demetrescu* şi *Grigore Columbeanu.*

In 1873, luna Maiu, desfiinţându-se această şcoală, elevii au fost repartizaţi pe la internatele liceelor Sf. Sava şi Matei Basarab.

Dimitrie Atanasescu, originar din comuna Avdela, şi stabilit la Târnova, din apropierea Bitoliei, luând cunoştinţă de apelul răspândit de Comitetul Aromânilor din Bucureşti, a părăsit croitoria sa din Constantinopol, venind în Bucureşti, unde, după terminare, a două clase gimnaziale, se înapoiază în comuna sa ca dascăl aromân.

Acest prim dascăl a îndurat multe neajunsuri din partea Mitropolitului grec din Bitolia, dar a murit mulţumit că a văzut progresând sământa aruncată de el în ogorul aromânesc.

Odată cu aceştia, şi apare fiul unui celnic din

Avdela, anume: *Apostol Mărgărit*, titanul redeşteptării naţionale a Aromânilor. El erà profesor de limba greacă în Vlacho-Clisura, de unde a fost destituit de clerul grec, pentru motivul că erà compatriot cu Averchie şi îşi manifestase pe faţă sentimentele sale aromâneşti.

El studiè limba română şi în scurt timp se întoarce în Avdela, comuna sa natală, unde deschide pentru

† Apostol Margarit.

prima oară, în 1867, şcoala aromânească, spre marea surprindere şi bucurie a concetăţenilor săi, cari s'au grăbit cu toţii să-i încredinţeze pe fiii lor.

El organizase în toată Macedonia naţionalitatea aromână. Pumnii săi modelaseră lutul pe care-l frământase părintele Averchie, compatriotul său.

Apostol Mărgărit a cedat apoi locul său din Avdela la alţi doi institutori, G. Dante şi Ioan Tomescu, iar

el merge şi deschide în 1868 o şcoală la Vlacho-Clisura, de unde fusese alungat de autorităţi, prin intrigile clerului grec.

Atât Mitropolitul din Castoria, cât şi însuşi Patriarchul, au încercat în tot chipul a-l depărtà din Vlacho-Clisura.

Văzând că nu pot reuşì pe lângă Clisureni, îl denunţă ca periculos imperiului otoman şi-l expulzează din Vlacho-Clisura, trimiţându-l cu escortă de jandarmi în Vilaetul din care depindeà comuna sa Avdela, adică în Ianina.

Prezentându-se guvernatorului, i-a expus cu verva sa cunoscută în mod detaliat scopul urmărit de Aromâni.

Paşa, de unde erà tare supărat pe Mărgărit şi se gândià să-l trimită în exil în Asia-Mică, căci îi fusese descris ca un agitator periculos imperiului otoman, guvernatorul Ianinei îi dete o sumă de bani şi un post provizoriu de dragoman al Vilaetului.

După puţin timp, Apostol Mărgărit se înapoiază la Vlaho-Clisura, unde a început să predeà limba română la copiii Aromânilor, adunaţi într'o cocioabă.

Atât Apostol Mărgărit, cât şi colegul său Tuliu Tacit, un tânăr plin de vigoare şi de sentiment, au avut mult de luptat, contra Mitropolitului din Castoria.

Ei nu s'au limitat numai la cursurile din şcoală, ci au luptat cu pana lor abilă, publicând diferite articole în ziarele străine din Constantinopol şi dela Roma, în chestia şcoalelor aromâneşti.

Apostol Mărgărit, întocmai ca un veteran din marile războaie, la sfârşitul vieţii sale se gândià la luptele ce a dat, la rănile ce le-a primit şi la victoriile ce a repurtat.

Tot în acest interval se înfiinţează şcoale la *Gopeş*

de Dim. Cosmescu, la *Ohrida* de Gh. Tamara, la *Selia* (Veria) de Dim. Badralexi, la *Cruşova* de St. Cionescu, la *Neveasta* de Const. Ionescu-Chirana, şi la *Perivole* de G. Perdichi.

Avântul cel mare al şcoalelor s'a luat în 1878, când s'au numit o pleiadă de tineri entusiaşti, absolvenţi ai Liceului Sf. Sava din Bucureşti.

Persecuţiele Grecilor contra Aromânilor.

Pretutindeni apostolii aromânismului au îndurat multe neajunsuri din partea clerului grecesc, care nu vedeà cu ochi buni deşteptarea naţională a Armânilor.

Intr'adevăr, din ordinul şi sub impulsiunea directă a patriarhului, preoţii şi călugării greci din Macedonia, Tesalia şi Epir cutreerau comunele aromâneşti, ameninţând, blestemând şi excomunicând, atât pe Armânii cari îşi trimiteau copiii lor la şcoalele aromâneşti, cât şi pe preoţii şi dascălii aromâni.

Aceşti călugări, împreună cu Consulii greci din Macedonia, mai intrigau încă, atât pe lângă Poartă cât şi pe lângă autorităţile turceşti din Macedonia, pentru a persecutà şi ei pe învăţătorii armâni şi a închide şcolile aromâneşti.

Profitând de războiul dela 1877—78, intrigile clerului grec au avut efect, şi învăţătorii aromâni unii au suspendat cursurile, iar alţii au fost încarceraţi.

După războiul dela 1877 au fost trimişi din Bucureşti în Macedonia, în primăvara anului 1878, mai mulţi tineri armâni, cari terminaseră liceul Sf. Sava. Ei au avut aceeaşi soartă ca şi predecesorii lor.

Pentru a pune capăt acestor persecuţiuni, în urma intervenirii guvernului român prin *Mih. Cogălniceanu*,

marele Vizir *Savfet Paşa*, dă un ordin formal Valiilor (guvernatorilor) din Macedonia, în Septembre 1878 (5 Cheval 1295), ca nu numai să lase liberă, funcţionarea şcoalelor aromâne, ci a da învăţătorilor aromâni tot sprijinul de care au nevoie.

In 1878 începe înmulţirea şcoalelor aromâneşti. Se înfiinţează un liceu la Bitolia la 1880 şi două şcoale comerciale, una la Ianina la 1901—902 şi alta la Salonic în 1899—900, iar Apostol Mărgărit se numeşte inspector general al şcoalelor în 1878.

Patriarhia nu puteà vedeà cu ochi buni avântul şi progresele, ce luaseră şcoalele aromâneşti în anul 1878, precum şi [1]) *Iradeaua imperială*, dată la 9/22 Maiu 1905,

1) Intre anii 1903—908 diplomaţia europeană şi în special Rusia şi Austria făceau sforţări uriaşe pentru introducerea reformelor privitoare la îmbunătăţirea situaţiei creştinilor din Turcia.

Printre statele interesate, erà şi România, care căutà să arate Europei că în acel mozaic de naţionalităţi, cari alcătuesc oropsita Macedonie, trăeşte şi un popor aromânesc foarte viguros şi destul de numeros.

Atunci, mai mult ca oricând, Guvernele României, fără deosebire de nuanţă politică, au facut toate sacrificiile cerute de împrejurări ca elementul aromânesc să-şi afirme existenţa sa ca *neam distinct*, în chipul cel mai eclatant posibil şi să nu se mai acrediteze ideea în Europa că Macedonia e locuită numai de Greci şi Bulgari, după cum pretindeau şi *pretind din nenorocire şi azi* cei dela Atena şi Sofia.

Atunci, atât Grecii cât şi Slavii (Bulgarii şi Sârbii) au renunţat la vechile mijloace de luptă de a face partizani prin *persuasiune* şi au declarat războiul *tuturor contra tuturor*, prin foc şi sabie.

Prin acest sistem de teroare s'au distrus sate, averi întregi şi mii de vieţi omeneşti atât la Greci cât şi la Bulgari şi Sârbi.

Şi noi *Aromânii* am avut multe victime, cu atât mai vârtos cu cât cei dela Bucureşti, de teamă ca să nu devie şi ei *balcanici*(*!*) nu au vrut să îngăduie, cu nici un chip, caşi aromânii să adopteze legea talionului: *ochiu pentru ochiu şi dinte pentru dinte*.

Din această cauză şi din multe altele, lupta dintre Aromâni şi Greci, duşmanii lor de moarte, erà absolut inegală.

de către Sultanul *Abdul Hamid*, prin care se recunoşteà în mod oficial Aromânii ca naţiune aparte, acordându-le în acelaş timp dreptul de a aveà comunitate,

---

Apoi dacă am adăugà şi venalitatea patentată a unor înalţi reprezentanţi ai Padişahului, Aromânilor nu le rămâneà altceva mai bun de făcut decât să renunţe la onoarea de a se mai numi aromâni, făcând pe placul agenţilor elenizmului.

Până atunci, 1905, şcolile, bisericile şi toate instituţiile cu caracter aromânesc erau tolerate şi considerate ca particulare. Dar ce e mai rău, în unele ţinuturi, ca să nu zic în cel mai important, în Pind, — unde populaţia aromânească este mai compactă — erau la discreţia unui satrap, care le închideà şi deschideà după plac.

Această stare de lucruri nu puteà dăinuì la infinit.

Cazul fiind adus la cunoştinţa lui *Jacques Lahovari*, fost Ministru al Afacerilor Străine, şi d-lui *Mihail Vlădescu*, fost Ministru al Instrucţiunii Publice şi al Cultelor pe atunci, s'a hotărît de comun acord, ca să se facă presiuni energice pe lângă Poartă, ca să recunoască oficial, odată pentru totdeauna, drepturile culturale şi religioase ale Aromânilor.

In acest sens s'au dat instrucţiuni confidenţiale d-lui *Alaxandru Lahovari*, Ministrul Ţărei pe atunci la Constantinopole, ca să insiste pentru recunoaşterea calităţii de inspectori a d-lui *Nicolae Tacit* şi *A. Balamaci*.

La intervenţia, pe cât de energică, pe atât de categorică a Legaţiunei României pe lângă Poartă, Alteţa Sa Ferid Paşa (Albanez) a dat un decret vizirial prin care se recunoaşte celor doi inspectori, numiţi de guvernul României, dreptul de a inspectà şcoalele şi bisericile româneşti din Epir şi Albania, cari cădeau mai toate sub administraţia faimosului satrap al Ianinei, *Tatar Osman Paşa*.

Acest Paşă, pe lângă că erà omul de încredere al *Sutanului Abdul Hamid*, mai erà şi filelen până în măduva oaselor.

Când inspectorii s'au prezintat înaintea sa şi i-au înmânat ordinul Marelui Vizir, *Osman Paşa*, fără să ezite, rupe ordinul zicând: „Un albanez cum e Marele Vizir *Ferid Paşa*, nu poate să-mi ordone mie, care sunt persoana gratǎ a Sultanului, iar voi, cari sunteţi funcţionari ai unui stat străin, să păsăriţi vilaetul meu, etc.”

Dar *Osman Paşa*, în furia lui turbată, nu s'a mărginit aci, ci a ordonat închiderea şcoalei din *Minciu* (*Metzova*) şi a bisericei din

cari să se bucure de drepturile civile, de şcoale şi biserici proprii.

Băeasa, cetăţuia aromânismului din Epir, tocmai în ajunul Paştelor, când creştinii au mai mare nevoie de asistenţa religioasă.

Inspectorii au protestat energic împotriva acestei samavolnicii a lui Osman Paşa atât la Poartă, cât şi la Legaţia României din Constantinopol. In acelaş timp au ordonat comunităţii din *Băeasa* ca să nu părăsească biserica românească nici morţi. In zadar *Marele Vizir* confirmà ordinul de recunoaştere a inspectorilor. *Osman Paşa* îl considerà ca nul şi neavenit.

Insă cazul capătă o gravitate şi mai mare prin călcarea ordinului lui *Osman Paşa* de către comunitatea aromânească din Băeasa, care a bătut pe ofiţerul şi jandarmii cari au vrut să închiză cu forţa biserica aromânească în zilele de Paşti.

Atunci *Osman Paşa* aruncă în închisoare pe inspectorul *N. Tacil*, pe colegul său *A. Balamaci* şi pe toţi membrii comunităţei aromâneşti din Băeasa, în total vreo 30 de fruntaşi aromâni.

Aflându-se în Bucureşti de nesocotirea ordinelor *Marelui Vizir* şi reaua credinţă a lui *Osman Paşa*, s'a convocat un consiliu de Miniştri sub preşedinţia Regelui, care a decis ruperea relaţiilor cu Imperiul Otoman, dacă în trei zile nu se dă satisfacţie deplină tuturor cererilor româneşti.

Mulţumită acestei atitudini, pe cât de demne pe atât de energice a Guvernului din Bucureşti, Padişahul Turcilor a promulgat *Iradeaua* din 9/22 Mai 1905, în virtutea căreia drepturile culturale, religioase şi civile ale Aromânilor din cuprinsul Imperiului Otoman sunt oficial recunoscute.

Iată în rezumat cuprinsul acelei *Iradele*:

1. *Se recunoaşte oficial şi legal naţionalitatea românească, distinctă de celelalte naţionalităţi din Imperiul Otoman*;

2. *Aromânii vor aveà comunităţi de asemenea distincte, bucurându-se de toate privilegiile de cari se bucură şi celelalte naţionalităţi creştine*;

3. *Aceste comunităţi vor aveà dreptul să-şi aleagă din sânul lor muhtari (primari) consilieri, pentru ca să-i reprezinte în consiliile generale ale vilaetelor, sangiacurilor şi cazalelor*;

4. *Va mai aveà dreptul să numească personalul didactic şi să administreze, prin reprezentanţii aleşi din sânul ei, şcoalele, bisericile şi toate instituţiile aromâneşti.*

De aceea, Patriarhia din Constantinopol şi guvernul grecesc, pentru a nu pierde terenul de sub picioare,

---

Cu un cuvânt, Iradeaua din 9/22 Mai 1905 pune naţionalitatea aromânească pe acelaş picior de egalitate cu cea grecească, care în virtutea privilegiilor acordate comunităţilor creştine de cuceritorul Mahomed al II-lea a ajuns în Turcia ca să fie stat în stat.

Obţinerea acestei *Iradele Imperiale* a constituit cel mai strălucit succes diplomatic pentru guvernul de atunci şi în amintirea ei s'a bătut şi o medalie în care figurează toţi Miniştrii, y compris, şi d-l *Alexandru Lahovari*, Ministrul Ţărei pe lângă Poartă.

Societăţile culturale şi naţionale din Bucureşti au sărbătorit acest succes diplomatic al guvernului românesc prin petreceri populare.

Prin drepturile acordate în virtutea acestei Iradele şi confirmate şi consolidate prin constituţia otomană din 10/23 Iulie 1908, Aromânii au ajuns să aibă acces la cele mai înalte funcţiuni, în magistratură, administraţie, Parlament ca senatori şi ca deputaţi şi chiar Miniştri, precum a fost cel mai inteligent dintre dânşii, D-l *N. Batzaria,* fiind consideraţi de Turci, şi cu drept cuvânt, ca cei mai capabili şi credincioşi.

Dar războaiele balcanice, cari au adus prăbuşirea Turciei, au avut ca urmare imediată şi dezorganizarea neamului aromânesc îmbucătăţit la Greci, Bulgari şi Sârbi, unul mai vitreg decât altul pentru prosperarea etnică a aromânilor din Peninsula Balcanică.

A fost un moment extrem de norocos pentru noi: *momentul când România dictà pacea la Balcanici.*

Atunci reprezentanţii României beţi de glorie că, în sfârşit *Glasul României a fost ascultat,* s'au mulţumit să ne vânză, ca o marfă de schimb, fără să prevadă că chestia balcanică nu s'a tranşat definitiv prin tratatul din 28 Iulie 1913 dela Bucureşti şi că are să revie la massa verde a cabinetelor europene.

Atunci nici unul din bărbaţii noştri de stat nu s'au gândit serios la asigurarea autonomiei noastre şcolare şi bisericeşti, deşi se puteà obţine fără nici un sacrificiu, având a face cu oameni superiori ca *Venizelos,* care a apreciat serviciile aduse de diplomaţia României statului elen.

Noi tot mai sperăm la o autonomie culturală, religioasă şi naţională. O fi utopie! Poate, însă, timpul, care e foarte răbdător, a mai văzut realizarea unor utopii şi mai mari. Noi sperăm, că şi mica noastră utopie se va traduce în fapt, odată cu înfăptuirea *României Mari.* Amin!

şi spre a asigurà triumful elenismului putregăit, iar Patriarhul, căutând să răzbune ştirbirea autorităţii sale tradiţionale, simţiau nevoia de a împiedecà cu orice preţ aplicarea Iradelei şi a înăbuşì curentul naţionalist al Aromânilor, care de aci înainte urmà să ia un avânt mai puternic. Atunci, pe deoparte Patriarhia prin organele sale, iar pe de alta comitetele revoluţionare greceşti, în frunte cu societatea „*Helenismos*”, încep a reorganizà, a înarmà şi a înmulţì bandele teroriste ce-şi luaseră fiinţă lor dela 1903.

Odată dar cu blestemele Patriarhului şi ale prelaţilor greci, bandele revoluţionare greceşti — astfel organizate — uitând, în sălbăticia lor, pe Dumnezeu şi Sf. Cruce, s'au dedat la cele mai criminale cruzimi, comiţând jafuri, incendii, asasinate şi măceluri ziua 'n amiaza mare,asupra paşnicei populaţiuni aromâneşti, şi mai cu seamă contra învăţătorilor şi a familiilor aromâneşti, care declarau cu fermitate şi energie că sunt Aromâni şi nu vor să se înstrăineze de neamul lor.

Invăţătorii armâni erau insultaţi şi bătuţi, preoţii aromâni erau excomunicaţi de către episcopii şi mitropoliţii greci, iar alţii insultaţi, bătuţi şi asasinaţi.

Conştiinţele curate şi profunde ale Armânilor nu s'au putut însă corupe şi răsturnà prin mijloacele atât de crude, barbare şi mârşave ale Grecilor.

Cultura Aromânilor.

Din punctul de vedere cultural, Aromânii întrec pe toate celelalte naţiuni din Peninsula Balcanică.

Cea mai de căpetenie însuşire a lor este dorinţa de a se cultivà şi cu modul acesta să-şi uşureze traiul.

Aromânii întrec în inteligenţă pe toate celelalte neamuri din ţara lor. Deşi învăţământul este lăsat

pe seama comunelor şi nu este obligatoriu, cu toate acestea, nu se află aproape nici un Armân care să nu ştie citì, scrie şi socotì. Nu este păstor fără carte, fiindcă poporul armân nu este un popor de ţărani, ci un popor liber şi independent, conştient de forţa şi inteligenţa lui.

Superioritatea Armânilor asupra celorlalte elemente creştine, din punctul de vedere al instrucţiunii, erà în secolul XVIII în aşà stare încât nu numai toate centrele aromâneştí posedau stabilimente şcolare; ci oraşul aromânesc *Moscopole* erà într'o stare foarte înfloritoare, căci posedà o bibliotecă publică şi o imprimerie care a lucrat până la 1802. Mulţi din ei nu se mulţumesc numai la primele elemente de scriere şi cetire, ci sunt buni cunoscători ai literaturei greceşti, posedând diferite biblioteci cu cărţi franceze, latine şi italiene.

Invăţătorii de prin comune sunt plătiţi de locuitori şi nu e nici o comună (hoară) armânească care să n'aibă şcoală. Când familiile dintr'o comună se coboară toamna la câmpie, iar vara se urcă la munte, ele sunt însoţite şi de învăţătorii lor.

Renaşterea şcoalei aromâneşti a început la 1864. De atunci şi până azi s'au înfiinţat diferite şcoale primare, şcoale comerciale şi un liceu. Nu se găseşte nici un oraş sau comună armânească care să n'aibă una sau mai multe biserici, una sau mai multe şcoale, solid clădite, bine întreţinute şi bogat dotate, probă evidentă a pietăţii Aromânilor şi a dragostei cu care îmbrăţişează cultura intelectuală.

Nu tot astfel se petrec lucrurile în comunele greceşti şi bulgăreşti. La aceste popoare, majoritatea locuitorilor zace în ignoranţă, căci n'au şcoale unde să se instruească şi nici dorinţa de a se instruì.

Este necontestat că Aromânii sunt singurii oameni culţi din toată Macedonia. Ei s'au distins nu numai ca oameni de ştiinţă, ci şi ca oameni politici.

Coletti, primul ministru al Greciei, erà Armân din Săracu. Vestitul *Baron Sina* din Viena, erà Armân din Moscopole, *Nicolae Dumba*, marele bancher din Viena, deputat austriac şi Ministru Plenipotenţiar, erà Armân din Blaţa. *Antula*, unul din foştii miniştrii sârbi, a fost armân din Vlaho-Clisura. *Vlădan Gheorghevici*, fost prim-ministru al Serbiei, erà armân din comuna Furca din Pind. *Dr. Dosiu*, medicul Sultanului Abdul Hamid, erà armân din Magarova. *Sava Paşa*, unul dintre distinşii Paşi ai Turciei, erà armân din Săracu.

Dionisie Manduca Moscopoleanul[1]) a fost Mitropolitul Castoriei. Erà bărbat foarte învăţat şi a studiat în Italia teologia şi filosofia.

Ioasaf, penultimul mitropolit al Patriarhiei, cunoscută sub numirea de *Prima Justiniană* a Ohridei, erà aromân Moscopolean.

Palatul Arhiepiscopiei din Ohrida a fost ridicat cu cheltuiala proprie a generosului mitropolit *Ioasaf*. In biblioteca acestei archiepiscopii din Ohrida se găsesc documente care atestă sentimentele pioase şi caritabile ale mitropolitului aromân moscopolean *Ioasaf*. Din nenorocire, toate aceste documente se află în mâinile Mitropolitului bulgar din Ohrida.

Andrei Baron de Şaguna, Mitropolitul Transilva-

---

1) Leon Allat, lib. 3 cons. cap. 11.

„Cujus patria Moschopolis Macedoniae fuit, vir Latinae, Graecaeque linguae perîtus, philosophiae quoque et Theologiae, Evangelici eloquii praeco qui, in Italia viros doctrina, insignes auscultaverat".

niei, erà născut din părinţi armâni din Grabova din Macedonia.

Baron Sina a construit cu spesele sale : Academia din Atena, care a costat mai mult de 15 milioane lei.

George Averof, aromân din Meţova (Minciu), a construit cu banii săi *Stadiul* (Jocurile Olimpice) şi a dăruit milioane Greciei pentru flota sa şi pentru clădirea şi întreţinerea numeroaselor instituţiuni şcolare şi religioase.

Toşiţa, aromân tot din Meţova, şi Averof au construit Şcoala Politecnică din Atena, care poartă numele comunei lor natale (Meţovion Politehnion).

Industria la Armâni.

Ocupaţia primitivă a Armânilor a fost mult timp creşterea vitelor. Aromânii stabiliţi la munte s'au dat industriei, ce rezultă din creşterea vitelor şi mai cu seamă aceea a lânei, căreia i-au dat o desvoltare foarte mare.

Comunele aromâneşti au devenit nişte mici centre industriale, cari au fost şi sunt chiar azi singurele cari fabrică ţesături de lână, servind ca mobilă şi ca îmbrăcăminte celor mai mulţi locuitori din Macedonia, Epir, Tesalia şi Albania.

O parte din Armâni s'au dat la tot felul de meserii şi, graţie dibăciei lor, produsele lor au ajuns la un mare grad de fineţe. Nu este breaslă pe care să nu o practice cu destoinicie; ei se ocupă cu lucrarea fierului, fabricând tot felul de cuţite, bricege, dela cele mai gingaşe şi delicate până la pumnalele cu lama ca şarpele, rivalizând cu cele europeneşti şi toate încrustate cu ornamente de argint şi aur, iatagane renumite, etc.

Pretutindeni, dela Constantinopol până la Adriatica şi dela Scopia până la Grecia, se găsesc foarte mulţi Armâni din Samarina, cari se ocupă cu lucrarea fierului. Pe lângă acestea ei sunt şi buni armurieri, căci nu numai că repară, ci şi inventă.

In privinţa ceasornicăriei, Armânii au ajuns a fi meseriaşi renumiţi, şi aceasta graţie împrejurărei că îşi trimit copiii lor la Geneva să înveţe meşteşugul.

Intre toate meseriile, Armânii au excelat mai ales în filigrame de argint şi aur. Armânii Voscopoleni, cei din Cruşova, din Neveasta şi cei din Călar (Calarite din Pind) sunt aceia cari s'au distins în argintărie.

Cei mai renumiţi argintari din Peninsula Balcanică, din Vencţia şi chiar din Roma, au fost şi sunt Aromâni.

Pe la 1850, exercità meseria de argintar în oraşul Vidin, un aromân din Cruşova : *Gheorghe Fila*. Acesta s'a împrietenit cu un Italian din Malta, care lucrà argintăria în filigrame. Gheorghe Fila i-a furat meşteşugul — cum se zice — şi de atunci l-a imitat şi a izbutit a lucrà cu mult mai bine decât Italianul.

Stabilindu-se la Bitolia, în 1860, a început a lucrà în filigram diferite obiecte, atât de artistice, încât a uimit toată lumea şi mai ales pe bogătaşii Paşi.

Renumele maestrului *Fila*, care perfecţionase argintăria în filigram şi o răspândise el cel dintâiu printre argintarii aromâni, s'a dus până la Constantinopol. Pe acele vremuri, *Sultan Azis* comandase la Bitolia să i se facă două sfeşnice de argint, în formă de curmal.

Valiul din Bitolia, *Derviş Paşa*, s'a adresat lui G. Fila, care a desemnat un alt model pentru sfeşnicele împărăteşti, şi anume figurând un platan. Proiectul a fost admis de Sultan şi *Gh. Fila*, secondat de calfa

sa, *N. Pantazi*, au executat această lucrare artistică în filigrame de argint, care a costat 2.600 lire otomane. Ei s'au dus apoi la Constantinopol, unde au ajustat acolo cele două sfeşnice. Fiecare sfeşnic aveà 31 lumânări. Inălţimea lui erà de 6 metri şi reprezentà exact după natură un platan cu frunze late şi mari. La rădăcină erà reprezentat pământul, acoperit cu diferite plante, flori şi fluturi. Din mijloc se înălţà trunchiul care se desfăceà în crăci şi ramuri, pe cari sunt aşezate diferite paseri. Către mijlocul pomului este o colivie, în care se pune un canar viu. Puţin mai deasupra este un bazin pentru apă, în care să înnoate peştii. In vârful sfeşnicului este un vultur cu aripile întinse, ţinând în cioc semiluna, şi în mijlocul concavităţii semilunei este un sfeşnic pentru o lumânare. Ambele sfeşnice sunt la fel.

Pentru această lucrare, atât *G. Fila*, cât şi *Pantazi* au fost decoraţi şi li s'a oferit titlul de furnizori ai Curţii Imperiale Otomane.

G. Fila a murit la 1875, iar *N. Pantazi* execută cu măestrie în filigrame, arta moştenită dela maestrul său *G. Fila.*

Arta brodăriei au dus-o Armânii până la cea din urmă perfecţionare. Hainele cele muiate în fir de aur ale generalilor musulmani sunt ale Armânilor.

Afară de acestea, Armânii se ocupă şi execută cu mult zel şi artă multe alte meserii, precum : săpunăria, olăria, ţesătoria, pielăria, căldărăria, brânzăria şi exploatarea lemnelor, pe cari le trimet până în Marsilia şi Asia Mică.

Kanitz, în opera sa asupra Serbiei, spune că Aromânii sunt singurii arhitecţi din Macedonia şi Grecia. Oriunde este vorba de a se executà o lucrare grea sau delicată, precum un pod cu mai multe picioare, un

viaduct înalt, o boltă sau o cupolă mare, se face apel la talentul Aromânilor.

Ca aplicaţiuni artistice au pictura şi sculptura în piatră şi lemn. Aceste două arte sunt profesate exclusiv de Armâni în toată ţara, dar mai cu seamă de cei din *Samarina* (Pind). Punţile şi toate clădirile bisericeşti sunt opera lor.

In ceeace priveşte economia domestică, este destul a spune că au avut vecinic ca normă de a nu cumpără lucrurile casei dela străini. Casele lor, totdeauna cele mai frumoase şi mai bine ţinute din oraşe sunt înzestrate cu toate cele necesare, numai din produsele industriei lor.

Stofele pentru îmbrăcăminte, numite *şiacuri*, atât de durabile şi foarte căutate de străini, ies numai din războaiele femeilor şi a fetelor lor : Grămustene, Epiriate şi Fărşelioate.

William M. Leake ne spune că încă din secolul XVII, negustori aromâni duceau în Italia un fel de mantale din păr de capră, numite *tâmbări* pe armâneşte, iar pe greceşte *cape*, fabricate de ei şi foarte căutate în Italia, Spania şi Grecia.

Reputaţiunea femeilor armâne este renumită în arta de a ţese borangicul, mai subţire decât pânza de păiajen, cu colori mai mândre şi desemnuri mai frumoase decât ale curcubeului şi ale păunului.

Tot ele fac velinţele şi covoarele cele mai de gust. Bâlciul dela 15 Maiu din *Grebena* şi cel dela 8 Septembre dela *Coniţa* (Albania) sunt pline de asemenea producţiuni aromâneşti.

Covoarele sunt singurul lux al femeilor aromâne.

Orice casă armânească are şi un cuptor. Ei nu ştiu ce va să zică a cumpără pâine. Grâul este cereala obişnuită, rareori porumbul. Mămăliga nu este cunos-

cută la Armâni. Mălaiul este alimentul favorit al Albanezilor, cari-i conservă numele de *mămulic*.

Ca băuturi se întrebuinţează vinul — în genere negru — şi rachiul de prăştină. Aceste băuturi se procură la timpul lor şi se găsesc în casa fiecăruia.

Nu există cârciumi. Viţiul beţiei, care în alte ţări a ajuns un flagel pentru popor, la Armâni n'a pătruns.

In orice casă se găseşte o bună provizie de carne sărată, brânzeturi şi legume. Carnea de berbec este preferată, având un gust delicios. In casă domneşte o curăţenie exemplară.

Spre a-şi face cineva idee de superioritatea economiei casnice la Armâni este destul a cunoaşte o casă bulgărească sau chiar una grecească. Acestea sunt locuinţe joase, întunecoase, rău împărţite, domnind în ele lipsa şi mizeria.

Ca concluziune pentru economia domestică la Armâni, putem spune că abundenţa, igiena şi economia sunt însuşirile ce deosibesc locuinţele lor.

Comerciul la Aromâni.

Dintre toate popoarele din Peninsula Balcanică, cel mai inteligent şi cel mai avut este poporul Aromân, care n'a putut ajunge într'această stare de înflorire decât prin comerciu.

In ceeace au excelat ei mai mult sunt întreprinderile comerciale, în care au desvoltat un spirit de ordine, de economie, de onestitate exemplară şi aptitudini însemnate.

Comercianţii aromâni au ajuns cu timpul a aveà nu numai cea mai mare parte a comerciului din *Pe-*

ninsula Balcanică, ci au fundat şi case de comerciu şi bănci de prima ordine în mai multe alte ţări : *Austria, România, Italia, Egipt*, unde câţiva din ei au devenit milionari.

Oraşele : *Voscopole, Meţova* (Minciu), *Cruşova, Monastir* (Bitolia), *Neveasta, Vlaho-Clisura, Seres*, etc. au devenit principalele centre comerciale, făcând afaceri mari cu *Veneţia, Raguza, Palermo, Wiena*, etc. Aromânii au jucat cel mai mare rol comercial în Macedonia. Ei au fost în secolul XVII intermediari între Albania şi Europa. Ei se duceau la bâlciurile dela *Moscova, Viena* şi *Lipsca*. Ajunşi avuţi, acest popor a dobândit o mare abilitate şi renume în industrie.

Meţovenii posedau comptoare renumite în diferite centre comerciale şi cea mai mare parte dintre ei se disting prin onestitatea lor şi prin importanţa comerciului lor.

In ceeace priveşte *Moscopolea*, acest oraş a fost în secolul XVIII, cel mai mare centru comercial şi principalul focar al civilizaţiunii. Moscopolenii, stabiliţi în munţii Candaia de Quintu Maxim, păstori deştepţi şi meşteşugari abili, ridicară *Moscopolea* pe aceleaşi ruine ale anticei *Moscu* şi cu încetul această colonie de simpli păstori a ajuns să fie *Metropola comercială a Epirului*.

In curs de jumătate de secol, dela 1760—1820 Aromânii din *Călar* (Calaritc), *Săracu, Meţova*, cei din valea *Aspropotamului* şi a districtului *Zagori* se răspândesc în diferite pieţe maritime ale Mediteranei şi fondează case comerciale la *Neapole, Livorno, Genua, Sardinia, Cadix, Sicilia* şi *Malta*. Alţii se stabilesc la *Veneţia, Triest, Ancona* şi *Raguza*. Unii, mai

favorizaţi de soartă, au intrat în relaţiuni cu *Viena*, *Constantinopol* şi *Moscova*.

Francia aveà în *Meţova*, de pe timpul lui Ludovic XIV un antrepozit de produse din păr de capră şi ţesături de lână.

Păstoritul.

Cea mai însemnată cultură economică a majorităţii Aromânilor este aceea a vitelor.

Păstoritul propriu terenurilor muntoase, a fost mai mult primit de Aromâni. Numeroase turme de oi şi de capre pasc păşunele cele mai grase de pe muntele Pind şi de pe Balcani.

Pe platouri se află aşezate stâne, unde se fabrică brânzeturi, din cari cea mai căutată este *urda*, o fabricaţiune specială care nu se aseamănă cu cea din România.

Localităţile care excelează prin acest fel de brânză sunt : *Denisco*, *Blaţa*, *Samarina* şi *Avdela*. Brânza şi caşcavalul se exportă în Egipt.

Cărvănăritul.

Afară de oi şi capre, al căror păr se exportă în Anglia şi America, pentru facerea ţesăturilor numite *mohair*, Aromânii se ocupă şi cu creşterea cailor şi a catârilor.

Cărvănăritul, această ocupaţiune altă dată în floare, astăzi a decăzut cu totul. Inainte de a se face căi ferate şi şosele, transportul mărfurilor în interiorul ţării se făceà prin caravane de catâri, în număr de 300—400. Astăzi s'au împuţinat mult şi nu există decât în părţile unde nu sunt şosele şi căi ferate.

Transportul mărfurilor şi al persoanelor se practică numai pe spinarea cailor şi a catârilor.

Mare parte din populaţie se ocupă cu acest mijloc

Picurar (cioban) din Pind.

de transport. Clasa zisă a chirigiilor sau a cărvănarilor este formată în majoritate de Aromâni, puţini Turci, iar Bulgari şi Greci şi mai puţini.

Caravana mică se compune din 10—12 cai sau catâri, sub conducerea unui chirigiu — proprietarul lor — sau a unui ajutor cu plată. Mai multe caravane mici formează o caravană mare, şi atunci chirigiii sau proprietarii lor lucrează în comun.

Ei se ocupă sau cu simplul transport de mărfuri şi cantităţi mai mari dintr'o localitate într'alta, depărtată cale de mai multe zile în schimbul unei chirii stabilite de mai înainte, sau cumpără mărfurile ce transportă şi le desfac în alte localităţi, pe rizicul lor propriu şi atunci devin adevăraţi chirigii negustori. In special, chirigiii Aromâni practică şi negoţul, iar chirigiii Turci se ocupă mai mult cu transportul, în schimbul unei chirii.

Chirigiului aromân, pe lângă caravană, îi trebuie şi capital suficient pentru exploatarea ei, precum şi pricepere în mărfurile de trafic. In caz când nu dispune de capital, în numerar sau în credit, atunci se ocupă şi el cu transporturi în schimbul chiriei, care este variabilă după distanţă şi anotimpuri.

De obiceiu, nu se încheie nici un contract special de transport între chirigii şi comerciant — aceasta fiindcă toată lumea comercială din *Tracia*, *Macedonia*, *Albania*, *Epir* şi *Tesalia* are o deosebită încredere în onorabilitatea încercată a chirigiului aromân, cât şi în siguranţa ce prezintă din toate punctele de vedere.

Chirigiii aceştia sunt un fel de furnicar, căci ei străbat toată ţara şi se întâlnesc pretutindeni.

Ei fac adesea drumuri foarte lungi, între oraşe depărtate, precum : dela *Ianina* la *Seres*, dela *Monastir* la *Larisa* şi *Volo* în Tesalia. Asemenea merg până în porturile Adriaticei ca : *Durazzo*, *Avlona*, *Aghii Saranda* (Santi Quaranta) şi *Prevezza* şi sunt aproape

singurii cari străbat întreaga Albanie, unde transportă brânzeturi, cereale, vin şi rachiu în burdufuri, produse ale industriei casnice a Aromânilor şi lemnărie fasonată; iar din localităţile de pe coastele Adriatice şi Ionice, aduc: untdelemn, măsline, săpun şi diferite fructe.

Afară de brânzeturi şi produsele industriei casnice, toate celelalte articole ce transportă, le cumpără şi le vând pe socoteala lor.

Pe lângă caravanele de cai şi catâri, se mai găsesc pe la Seres şi chirigii turci cu caravane de cămile, pe spinarea cărora se transportă numai cereale.

Aceste caravane sunt prea puţine la număr şi nu prezintă vreo însemnătate din punctul de vedere al traficului.

TABLA DE MATERII

Harta Macedoniei cu toate oraşele şi satele locuite de Aromâni.

DE ACELAŞ AUTOR

Aritmetica pentru Divizia I rurală.
Aritmetica pentru Divizia II rurală.
Aritmetica pentru clasa I urbană.
Aritmetica pentru clasa II urbană.
Geografia judeţului Vlaşca.
Harta judeţului Vlaşca.
Geografia Turciei Europene.
Harta Turciei Europene.
Constantinopol şi vecinătăţile sale.